

Kulturmiljöanalys för kvarteret Bikupan i Nora

VÄRMLANDSANTIKVARIEN

Rapporten behandlar fastigheterna Bikupan 17 och 18 med omnejd i Nora, Nora socken och kommun, Örebro län, Västmanland.

Datum: 2024-03-06

Beställare: Samhällsbyggnadsförvaltningen Bergslagen

Textförfattare och nytagna foton: Terese Myrin, bebyggelseantikvarie och certifierad sakkunnig i kulturvården, Värmlandsantikvarien AB

Kvalitetsgranskning: Ulrika Åberg, planarkitekt, Structor Miljöteknik AB

Värmlandsantikvarien AB
Skolvägen 31
66334 Skoghall
E-post: terese@varmlandsantikvarien.se
Tel: 070 24 16 450

Structor Miljöteknik AB
Ribbingsgatan 11
703 63 Örebro
E-post: ulrika.aberg@structor.se
Tel: 070 693 64 61

INNEHÅLL

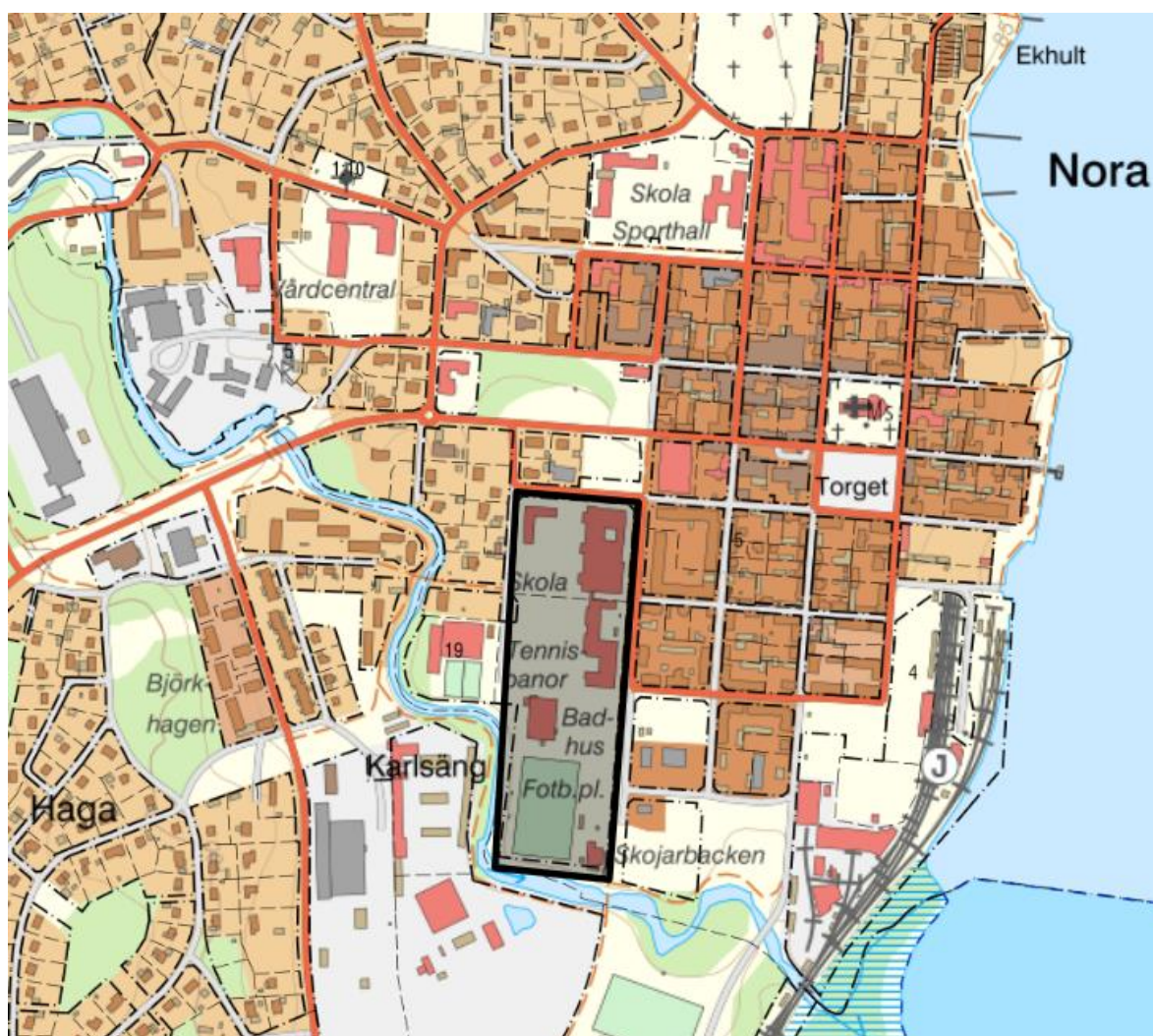
Inledning	5
Platsen	
Uppdraget	
Förutsättningar	7
Plan- och bygglagen	
Riksintresse	
Kulturmiljölagen	
Översiktsplan	
Nationella kulturmiljömål	
Sveriges miljömål	
Platsens historiska utveckling	12
Skolan i Nora	
Karlsängskolans historia	21
Arkitekt Olle Wählström	
Nulägesanalys	33
Utanför rutnätet	
Intill villastaden	
Grönska	
Parkeringar och obebyggda ytor	
Inom kvarteret Bikupan	
Stråk och siktlinjer	

Kulturhistorisk värdering	55
Vad är särskilt värdefullt?	
Kulturhistoriska värden strax utanför kvarteret Bikupan	
Kulturhistoriska värden i kvarteret Bikupan som helhet	
Kulturhistorisk värdefulla byggnader i kvarteret Bikupan	
Konsekvensanalys	61
Konsekvensanalys av rivning av Karlsängskolan	
Konsekvensanalys av uppförandet av en ny skola	
Riksintresset Nora	71
Riktlinjer för detaljplanen	72
Rekommendationer för utformning av ny skola	
Rekommendationer för idrottshuset	
Rekommendationer för Karlsängskolan	
Rekommendationer för grönska	
Rekommendationer för nya bostadshus på Bikupan 17	
Källor	84

Inledning

Platsen

Kvarteret Bikupan ligger strax väster om den gamla rutnätsstaden i centrala Nora. I norra delen av kvarteret ligger Karlsängskolan med tillhörande annexbyggnad och skolgård med parkeringar och uppväxta träd. I den södra delen ligger ett idrottshus samt en fotbollsplan med omklädningsbyggnad. Skolan och idrottshuset är byggda i rött tegel under 1960-talet och har kulturhistoriska värden. Kvarteret skiljer sig tydligt från den strikta rutnätsindelningen i stadskärnan i och med den fristående placeringen av byggnader och skolans stora och långdragna volym.

Kvarteret Bikupan ligger strax väster om den historiska rutnätsstaden i Nora. Fastigheten Bikupan 17 ligger i den norra delen av kvarteret och här finns Karlsängskolans huvudbyggnad samt en annexbyggnad. På den södra delen ligger Bikupan 18 med övningssalsbyggnader, idrottshuset samt en fotbollsplan med omklädningsbyggnad.

Uppdraget

I samband med en ny detaljplan är Samhällsbyggnad Bergslagen i behov av en kulturmiljöanalys för det fortsatta arbetet. Den nuvarande skolbyggnaden erbjuder inte de lokaler som skolverksamheten efterfrågar, ytor saknas och underhållsbehovet är stort. Samtidigt har Nora kommun en vision om att växa till 13 000 till år 2030, vilket medför ett behov av utökade skolplatser. Rivning av den nuvarande skolbyggnaden med tillhörande annex har diskuterats inom kommunen och en bedömning av byggnadernas kulturhistoriska värde behövs därför.

Kulturmiljöanalysen ska:

- Beskriva vilka förutsättningar som finns i lagen.
- Beskriva den historiska utvecklingen av området.
- Beskriva hur det ser ut idag samt vilka karaktärsdrag som är viktiga att värna.
- Bedöma vilka kulturhistoriska värden som finns i området.
- Göra en konsekvensanalys av hur de kulturhistoriska värdena påverkas av en rivning av Karlsängskolan samt vid bygget av en ny skola.
- Bedöma om riksintresset Centrala Nora tar skada av en rivning av Karlsängskolan eller bygget av en ny skola.
- Ge riktlinjer för det fortsatta detaljplanearbetet samt förslag på planbestämmelser.

Karlsängskolans hörn mot Borgmästargatan kan ses som dess huvudfasad.

Förutsättningar

Plan- och bygglagen

Varsamhetskravet gäller alla byggnader

Ändring av en byggnad ska utföras varsamt så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och tar till vara byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden (PBL 8 kap. 17 §). Varsamhetskravet gäller alla byggnader, inte bara kulturhistoriskt värdefulla. Kravet finns för att byggnaders kvaliteter ska bevaras vid ändringar. Att ta hänsyn innebär att man utgår från byggnadens karaktärsdrag vid en ändring. Därför behöver man analysera byggnaden och ta fram vilka karaktärsdrag som är väsentliga. Enligt Boverkets byggregler (BBR 1:2211 allmänt råd) är en ändring varsam om den respekterar byggnadens karaktär i proportion, form och volym, material och utförande, färgsättning samt detaljomsorg och detaljeringsnivå.

Enligt plan- och bygglagens 4 kap. 16 § får kommunen i en detaljplan precisera de krav som behövs för att följa kravet på varsamhet (vilket brukar anges med k i en detaljplan).

Förvanskningsförbudet för särskilt värdefulla byggnader

En byggnad som är *särskilt värdefull* från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas (PBL 8 kap. 13 §). Till skillnad från varsamhetskravet som gäller alla byggnader, gäller förvanskningsförbudet alltså bara särskilt värdefulla byggnader.

Definitionen av en förvanskning är att karaktärsskapande egenskaper, alltså det som är värdefullt, går förlorat. Man behöver därför först utreda vad det är med byggnaden som är värdefullt. Går detta förlorat vid ändringen – då är det en förvanskning. Det innebär alltså inte ett förbud mot att ändra, så länge inte just det som bedöms vara värdefullt försvinner. (BBR 1:2212 Allmänt råd.)

Förvanskningsförbudet gäller alla ändringar på en särskilt värdefull byggnad, både invändigt och utvändigt och även när en ändring inte är bygglovspliktig.

Förvanskningsförbudet gäller även särskilt värdefulla allmänna platser, bebyggelseområden och anläggningar. Förvanskningsförbudet kan även gälla vid ändringar på en byggnad som i sig inte bedöms vara särskilt värdefull, men som ingår i en särskilt värdefull bebyggelsemiljö och bidrar till miljöns värden.

Enligt plan- och bygglagens 4 kap. 16 § får kommunen i en detaljplan bestämma om skydd av sådana särskilt värdefulla byggnader, tomter, områden och allmänna platser (vilket brukar anges med q). Då är det exakt det materialet som skyddas och det kan inte bytas ut mot likvärdigt (till skillnad mot varsamhetsbestämmelser k).

Rivning

Kommunen kan även bestämma att byggnader som är särskilt värdefulla inte får rivas (r).

Oavsett om en byggnad har rivningsförbud i detaljplan eller inte så kan kommunen säga nej till rivning vid en rivningsansökan enligt plan- och bygglagen 9 kap. 34 §, om byggnaden bör bevaras på grund av sitt kulturhistoriska värde. Byggnaden behöver inte vara särskilt värdefull utan det räcker att byggnaden har ett kulturhistoriskt värde eller ingår i en miljö med ett kulturhistoriskt värde. (Prop. 1985/86:1 sid 289f). Det är dock upp till kommunen att besluta om man vill hävda att byggnaden bör bevaras eller inte.

Nya byggnader

I både planläggning och bygglov ska bebyggelse utformas och placeras på ett sätt som är lämpligt för stads- och landskapsbild, natur - och kulturvärden på platsen samt intresset av en god helhetsverkan. (PBL 2 kap. 3 och 6 §). Nya byggnader ska anpassas till stadsbilden och kulturvärdena på platsen (PBL 8 kap. 9 §).

Riksintresse

Kulturmiljöer av nationellt intresse kan utses till riksintressen av Riksantikvarieämbetet. Det ska vara sammanhängande kulturmiljöer som speglar viktiga historiska skeden. Riksintressen ska så långt som möjligt skyddas mot åtgärder som *påtagligt kan skada* natur- eller kulturmiljön (miljöbalken 3 kap 6 §). Det är länsstyrelsen som bevakar riksintressena i kommunens fysiska planering. Det är de värden som legat till grund för utpekandet som ska skyddas från påtaglig skada.

Centrala Nora är utpekat som riksintresse för kulturmiljövården av Riksantikvarieämbetet (K33 Centrala Nora) där bland annat den rätvinkliga rutnätsplanen och tomtstrukturen är viktiga uttryck. Kvarteret Bikupan ligger utanför riksintressegränsen, men riksintressegränsen ska inte ses som definitiv utan även åtgärder utanför gränsen kan påverka värdena inom gränsen.

Kulturmiljölagen

Kulturmiljölagen (KML) är det starkaste skyddet för enskilda kulturhistoriska byggnader. Det är länsstyrelsen som tar beslut som omfattas av kulturmiljölagen. I lagen finns bland annat bestämmelser om fornlämningar, byggnadsminnen och kyrkor. Några byggnader som är skyddade av kulturmiljölagen finns inte inom kvarteret Bikupan eller angränsande kvarter.

Fornlämningsområde

En stor del av kvarteretsstaden i närheten av Bikupan är skyddad som fornlämningsområde (lämningsnummer L1980:2801) enligt kulturmiljölagens andra kapitel. Området är skyddat eftersom det är troligt att kulturlager kan finnas från 1600-talsstaden. Kvarteret Bacchus är en del av fornlämningsområdet och det angränsar till kvarteret Bikupan i nordöst.

Översiktsplan

Den gällande översiktsplanen för Nora kommun vann laga kraft 2018. Översiktsplanen är vägledande för planläggning, lovgivning och tillståndsprövning.

För att skydda riksintresset mot åtgärder som kan påtagligt skada kulturmiljön anger översiktsplanen att ny bebyggelse inom centrala Nora ska anpassas till och ta hänsyn till områdets kulturvärden och inga åtgärder får vidtas som kan påverka kulturvärdena negativt. Översiktsplanen anger att en förutsättning för bevarandet är att kulturmiljön hålls samman, samt att byggnader och den rätvinkliga rutnätsstaden får behålla sina ursprungliga karaktärer. Det är även av stor vikt att utblickar över Norasjön bibehålls samt att stads- och landskapsbilden kring sjön bevaras i så stor utsträckning som möjligt. Prägeln av en gammal bergslagsstad i ett omland av odlingslandskap på sluttningar ner mot sjön bör särskilt bevaras. Inom området bör ny bebyggelse anpassas till befintligt bebyggelsemönster och småskalighet samt främst uppföras med fasader av trä eller sten. (Sida 37 i översiktsplanen.)

När det gäller bostäder anger översiktsplanen (på sida 43) att bostäder främst bör tillkomma inom utpekade områden samt genom förtätning inom staden. Nora karaktäriseras av en småstadsmiljö med bl.a. trädadsbebyggelse och utblickar över Norasjön. Inom staden bör nya bostäder placeras och utformas med hänsyn till den befintliga bebyggelsens struktur och skala. Stor hänsyn bör tas till områdets kulturhistoriska och arkitektoniska värden. Utblickar över Norasjön bör bibehållas. Inom Nora stad är det viktigt att befintliga mötesplatser bibehålls och att nya skapas.

Nationella kulturmiljömål

Sedan 2014 finns fyra nationella kulturmiljömål. Regering och riksdag har uttalat att de ska inspirera och vägleda kommuner och regioner. (Proposition 2012/13:96.) Enligt de nationella kulturmiljömålen ska det statliga kulturmiljöarbetet främja:

- Ett hållbart samhälle med en mångfald av kulturmiljöer som bevaras, används och utvecklas.
- Människors delaktighet i kulturmiljöarbetet och möjlighet att förstå och ta ansvar för kulturmiljön.
- Ett inkluderande samhälle med kulturmiljön som gemensam källa till kunskap, bildning och upplevelser.
- En helhetssyn på förvaltningen av landskapet som innebär att kulturmiljön tas till vara i samhällsutvecklingen.

Sveriges miljömål

De nationella miljömålen är antagna av Sveriges Riksdag och kan ses som en konkretisering av de generella hänsynsregler som finns i miljöbalken och plan- och bygglagen. Kulturmiljöaspekter ingår i tio av de sexton miljökvalitetsmålen, men främst i målet god bebyggd miljö. En precisering av målet där är att "Det kulturella, historiska och arkitektoniska arvet i form av värdefulla byggnader och bebyggelsemiljöer samt platser och landskap bevaras, används och utvecklas."

Miljömålen ska vara vägledande på alla nivåer i samhället, även för den enskilde medborgaren. Genom varsamhet och hushållning ska vi bruka och bevara miljön så att historisk mångfald tas tillvara och att skador på kulturmiljön inte uppstår.

Att tänka på

- Kvarteret Bikupan ingår inte i det redan skyddade fornlämningsområdet. Men om en fornlämning påträffas och blir känd under grävning ska arbetet avbrytas i den del där fornlämningen berörs. Den som leder arbetet skall anmäla fornlämningen till länsstyrelsen. (KML 2 kap. 10 §)
- Det finns ett generellt skydd av vissa biotoper i miljöbalken. Det gäller till exempel alléer, vilket definieras som fem träd i rad utmed en väg, till övervägande del vuxna träd. (MB 7:11 och Förordning om områdesskydd enligt miljöbalken §5 och bilaga 1.) Utmed Skolgatan och Borgmästargatan finns trädrader som troligtvis räknas som alléer. Inom kvarteret Bikupan finns två trädrader som ligger utmed gångvägar och eventuellt kan räknas som alléer. Länsstyrelsen bör kontaktas för att höra om träden omfattas av biotopskyddet eller inte.
- Särskilt värdefulla byggnader kan få skyddsbestämmelser (q) i detaljplan för sådant material som är så värdefullt att det inte får bytas ut mot likvärdigt utan ska skyddas. (PBL 4 kap. 16 §)
- Byggnader som har karaktärsdrag det är viktigt att värna om bör få varsamhetsbestämmelser i detaljplan (k) som alltså reglerar utformningen på befintliga byggnader. (PBL 4 kap. 16 §)
- Särskilt värdefulla byggnader kan få rivningsförbud (r) i detaljplan. Oavsett rivningsförbud i detaljplan eller inte kan kommunen säga nej till rivning vid en eventuell rivningsansökan, till byggnader som har ett kulturhistoriskt värde, byggnaden behöver då inte vara särskilt värdefull. (PBL 4 kap. 16 §)
- Riksintresset för centrala Nora (K33) omfattar inte kvarteret Bikupan, men gränsen ska inte ses som definitiv utan även åtgärder utanför gränsen kan påtagligt skada värdena inom gränsen. En konsekvensbedömning av om riksintresset påverkas av föreslagen gestaltning för ny skola görs längre fram i den här utredningen. (MB 3 kap. 6 §)

Platsens historiska utveckling

I Noras utkant

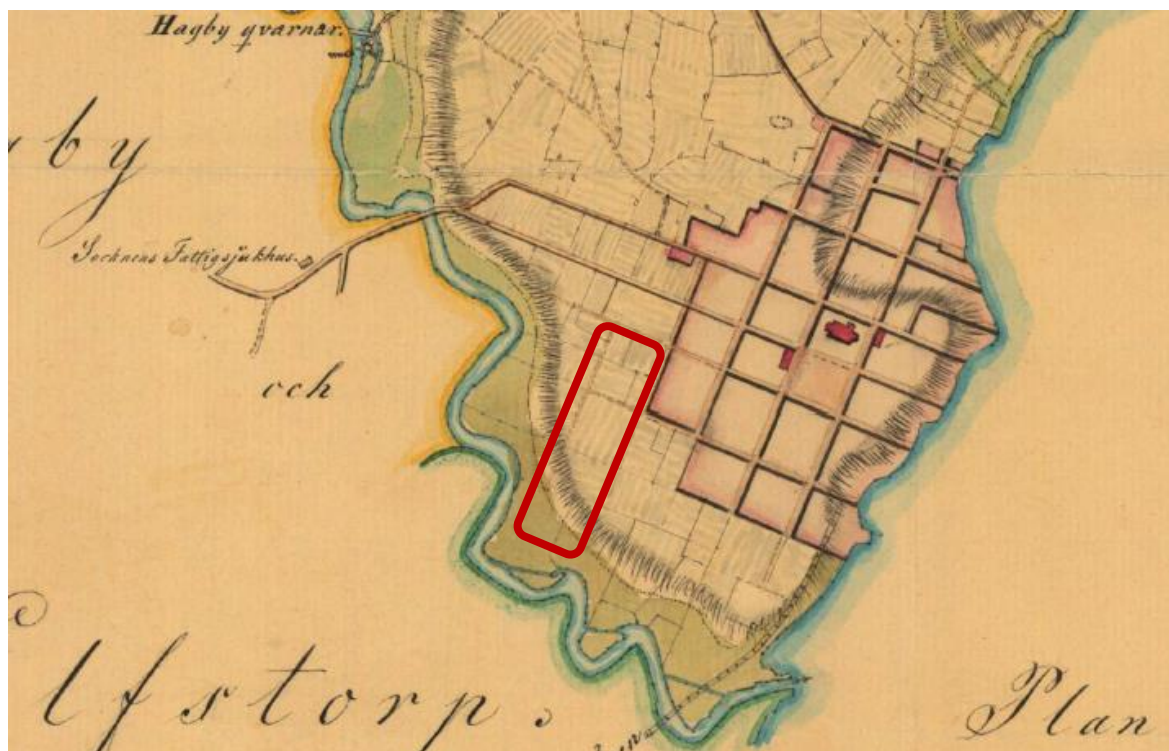
Nora fick stadsprivilegier 1643 och den första stadsplanen med rätvinkliga stadskvarter antogs året därefter. År 1731 brann stora delar av Nora ner och först därefter kunde man bygga upp staden efter stadsplanens intentioner. Perioden efter branden fram till mitten av 1800-talet räknas som Noras blomstringsperiod.

Det man kan se på kartor från Noras tidigaste år är att platsen för dagens kvarteret Bikupan användes för odlingar åt stadsbefolkningen. Troligtvis var marken nära Hagbyån för våt för att bebyggas och passade bättre för odling. Staden hade inte heller behov av att utvidgas än, utan höll sig inom 1600-talets rutnät med några enstaka undantag.

Utvidgningen av staden

Efter en nedgång i järnindustrin på 1870-talet blev Nora i stället för centrum för bergshantering en administrativ och kommersiell huvudort för omgivande landsbygd, vilket kom till uttryck genom ny stenhusbebyggelse decennierna före och strax efter sekelskiftet 1900. Staden köpte in mark i omlandet för att kunna utvidga Nora.

Bebyggelse fanns visserligen redan utanför stadsgränsen, bland annat åt väster, men i mycket begränsad omfattning. Det var enkla bostadshus samt några ekonomibyggnader för de jordbrukande stadsborna.

På kartan från 1854 ser man att platsen används som odlingsmark för stadsborna. Kvarteret Bikupan markerat med rött. (Karta från Lantmäteriet.)

På den häradsekonomiska kartan från 1864–67 ser vi att en del av dagens struktur har växt fram, med Borgmästargatan som sträcker sig vidare ut från rutnätet och Parkgatan har skapats vid sidan av det grönmärkade odlingsområdet. Två byggnader har ritats ut inom området. (Karta från Lantmäteriet.)

Stadsplan 1878

Eftersom byggandet i staden hade ökat ansåg stadens styrande strax efter mitten av 1800-talet att en förnyad stadsplan behövdes. År 1878 antogs en stadsplan som för första gången utvidgade det ursprungliga rutnätet från 1600-talet. Den byggde i stort sett på de traditionella stadsplanepinciperna med raka gator och likformiga kvarter. Husen lades dock glesare och tomterna blev inte lika hårt bebyggda som tidigare, utan bestod främst av villor.

Åtta nya kvarter samt en park planlades väster om stadskärnan och kvarteret Bikupan var ett av kvarteren (motsvarar idag Bikupan 17). Det hade en kvadratisk form med fyra tomter, ett i varje hörn. Strax söder om kvarteret avsattes mark för Hagbyåns högsta vattenstånd, varför ingen bebyggelse planerades på det som idag är Bikupan 18.

Esplanad i gränsen till det nya

Mellan den gamla och nya staden planterades en bred trädkantad esplanad. År 1874 kom den första gemensamma byggnadsstadgan i Sverige. I den angavs hur städer skulle

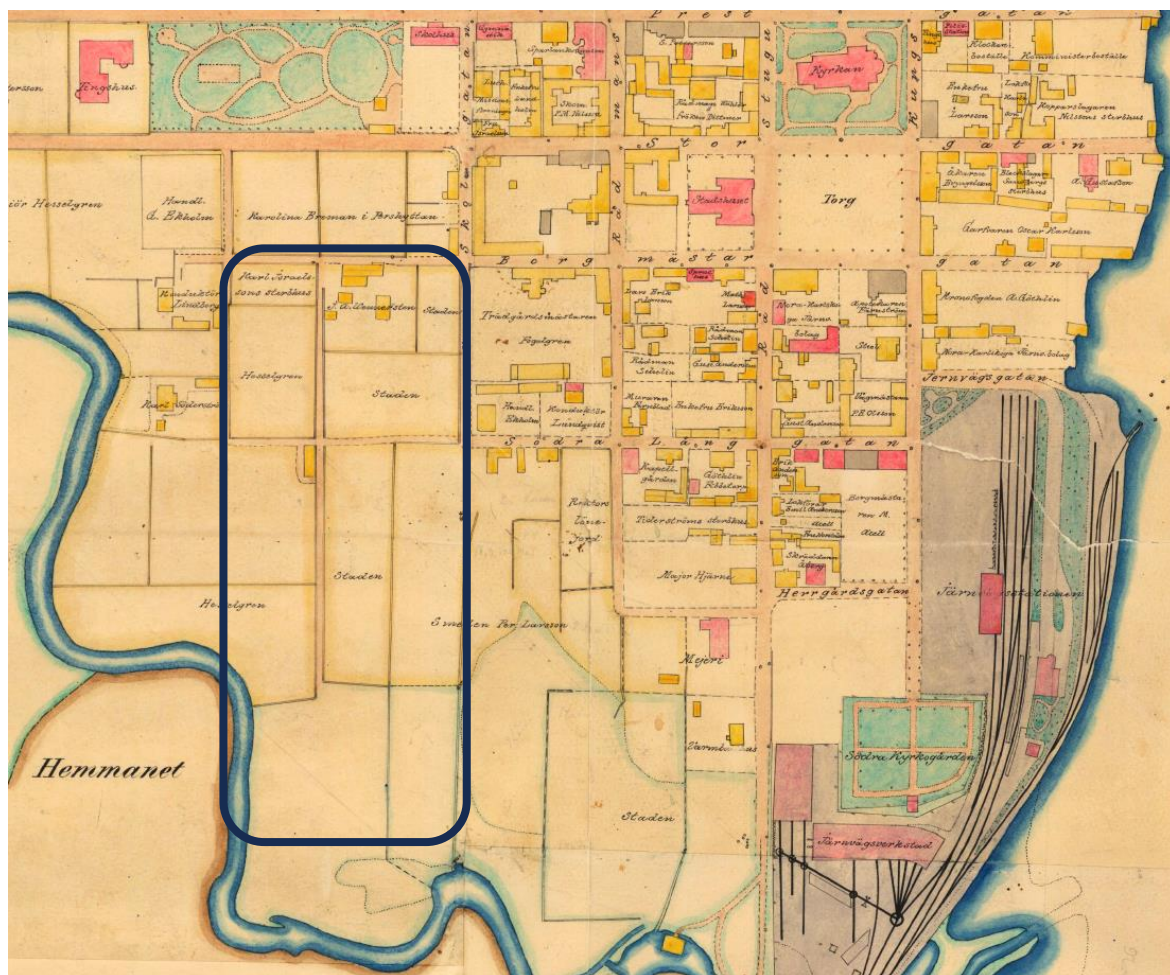
[illegible]

14

Parken som planlades kallades Skolparken eftersom skolan låg där, men har även fått namnet Anders Wedbergs park. Parken är en del av riksintresset då den tillsammans med tingshuset och rådhuset (f.d. skolan) speglar de nya stadsbyggnadsprinciperna och 1878-års utvidgning av den ursprungliga stadsplanens rutnät.

Vad som byggdes

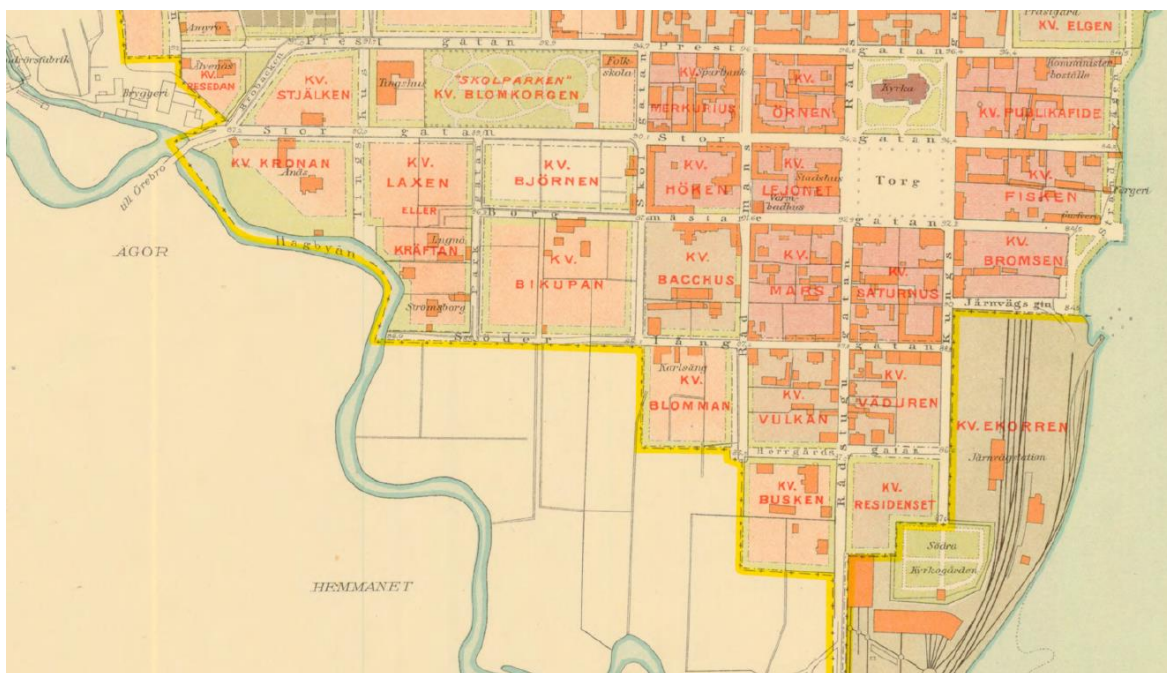
Planen från 1878 var en produkt av kraven från den nya svenska byggnadsstadgan men även av förväntningarna i samband med industrialismens genombrott, som bland annat manifesterades i den nya järnvägen i Nora. Den allmänna ekonomiska nedgången under 1800-talets sista årtionden medförde dock att stadsutbygganden inte fick den omfattning man räknat med. Statistiken visar att det endast byggdes 15 hus mellan 1880 och 1900. Tiderna förändrades dock och efter hand började bebyggelsen växa ut över de gamla gränserna för att ersätta den tidigare fritt framvuxna utkantsbebyggelsen och åkerlapparna väster om staden.

År 1904 ritas en karta som redovisar bebyggelsen i Nora. Här ser vi att kvarteret Bikupan som det var tänkt 1878 med fyra tydliga tomter, inte har blivit verklighet. I Bikupans nordvästra hörn ligger en obebyggd tomt som tillhör Karl Israelssons sterbhus (här anläggs senare en tennisbana). Söder därom finns en obebyggd tomt till som tillhör Hesselgren. Den bebyggda gård som finns i norra delen av kvarteret tillhör J. A Wennersten. Söder därom äger staden sydöstra delen av kvarteret. På dagens Bikupan 18 i söder finns en byggnad utanför tomtmark och marker som ägs av staden, Hesselgren och Smeden Per Larsson. Nuvarande kvarteret Bikupan är markerat med svart. (Karta från Lantmäteriet.)

Nästa stadsplan år 1912

En helt ny stadsplan över Nora antogs 1912. Den tillät mer ny bebyggelse väster och norr om rutnätsstaden, där staden bland annat köpt in Hagby egendom år 1897. För första gången var de nya kvarteren inte likformiga och gatorna raka utan varierade och anpassade efter terrängen. Man inspirerades av samtida idéer om "trädgårdsstaden" och en naturnära organisk estetik. Stadsplanen angav att bebyggelse fick ske i högst tre våningars höjd och med högst 50 meter långa byggnader. Kvarteren Bikupan och Björnen ändrar nu form och blir mer avlånga, då marken som avsattes för en esplanad i stället införlivas som kvartersmark.

Stadsplanen från 1912 redovisar kvarteret Bikupan med en bebyggd tomt i norra delen. Kvarteren får nu mer verklighetstroga former och ytan för esplanaden som aldrig blev av, införlivas i kvarteren. (Karta från Byggnadsordning och områdesbestämmelser för Nora stadskärna.)

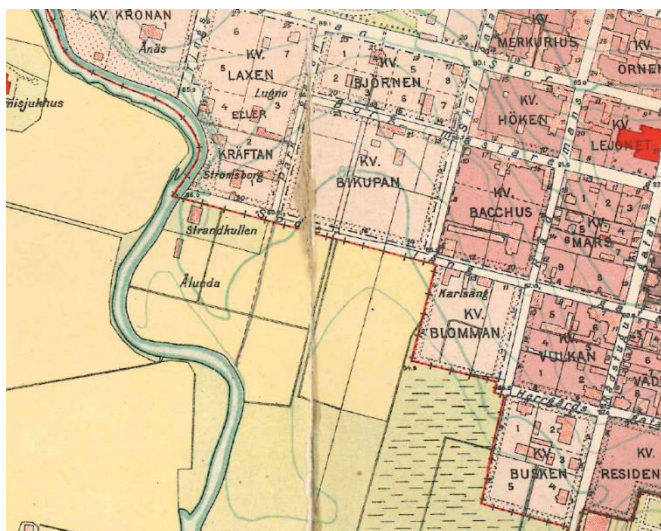
Ett foto från mitten av 1920-talet, med Borgmästargatan som går ut från staden och möter Parkgatan och Hagbyån längre upp i bild. Kvarteret Laxen har bebyggts längst upp medan kvarteret Bikupan bara har en gård samt odlingsmarker. (Foto från Fotocentralen i Nora.)

Ett foto med Hagbyån och dess träd i förgrunden, taget in mot staden. Storgatan leder in mot kyrkan till vänster. Gården på kvarteret Bikupans norra del står mitt ute bland åkrarna. Kvarteret Björnen till vänster är obebyggt. Bilden bör vara tagen kring sekelskiftet 1900, åtminstone innan 1920-talet, då kvarteret Björnen bebyggdes med villor. (Foto från Fotocentralen Nora.)

Villabebyggelse

I enlighet med tidens stadsbildningsideal kom de nya områdena att formas som en villastad med glest friliggande villor på förhållandevis stora tomter. Områdena närmast innerstaden samt utmed de gamla infartsvägarna, som Storgatan, bebyggdes först. Under 1920- och 30-talen bebyggdes till exempel kvarteren Laxen och Björnen med villor, men även med bostadshus för två eller flera familjer. På tomterna fanns även uthus och i flera fall odlingar.

Karta från 1925, med flera villor i kvarteren Björnen, Laxen och Kräftan. Medan kv. Bikupan fortfarande endast har en gård bebyggd. Husen utmed Hagbyån har de vackra namnen Ålunda, Strandkullen och Strömsborg.

Kvarteret Bikupan

År 1926 fastställdes tomtindelningen inom kvarteret Örnen och Bikupan. Föreningen Nora Lawn-Tennisbanor ägde mark inom kvarteret Bikupan och de ansökte om tomtindelning och kvarteret delades in i sex tomter. Den rådande planen var från 1912, vilken angav ett öppet byggnadssätt. Markägare inom Bikupan var förutom tennisföreningen även Nora stad sedan 1897, C. Hesselgren sedan 1905 och Birger Bergman sedan 1920.

Tennisbanan låg i kvarterets nordvästra hörn. Under åren låg mellan ett och tre bostadshus spridda över kvarteret. Det äldsta var en gård i mitten av norra kvarterssidan. Ett rött tvåvåningshus i nordöstra delen eldades upp inför att nya Karlsängskolan skulle byggas och ett av dem flyttades till kvarteret Laxen. Den största ytan användes länge som odlingsmark.

På 1950-talet låg ett cementgjuteri i nordvästra hörnet av dagens Bikupan 18, vilket låg kvar åtminstone till 1988. En fotbollsplan var placerad nere vid Hagbyån, på samma plats som idag. I övrigt har Bikupan 18 varit obebyggt, troligtvis på grund av den våta marken från Hagbyån.

Kvarteret Bikupan och Björnen sett ovanifrån, från söder mot norr, med Bikupan närmast i bild. Troligtvis i slutet av 1920-talet, eftersom villan på Björnen 20 inte är uppförd än, den byggdes 1931. Det som har hänt inom kvarteret Bikupan är att tennisplanen anlagts, i övrigt samma bebyggelse som tidigare med en gård och i övrigt odlingar. (Foto från Fotocentralen i Nora.)

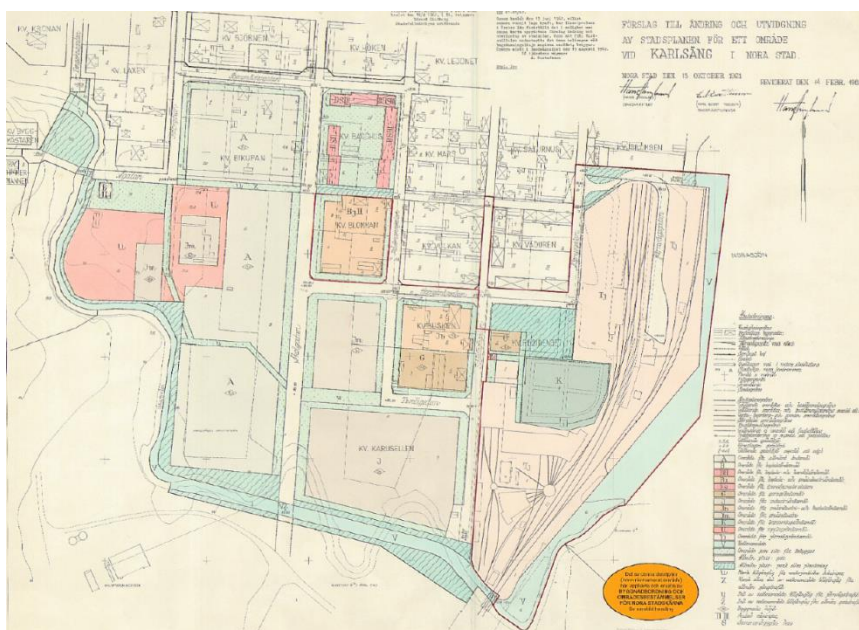

Ett flygfoto från början av 1930-talet, sett från sydväst in mot staden. Till vänster ligger villorna i kv. Laxen med Hagbyån i ryggen. Storgatan leder in till staden uppe till vänster med 1920-talsvillorna i kv. Björnen. Till höger de stora uppodlade ytorna på kv. Bikupan. En ny tvåvåning ljusmålad byggnad har tillkommit i kv. Björnen där det tidigare stått ekonomibyggnader. Det gamla rödmålade huset står kvar. Inför skolbygget eldades detta upp. (Foto från Fotocentralen i Nora.)

Modernismen

År 1964 antar Nora kommun ett program för sanering av Nora stadskärna. Någon större sanering (d.v.s. rivning) blev dock inte av, då planen var positiv till ett bevarande av miljön och förespråkade att nybyggnad skulle ske i anpassad form. Kvarteret Bacchus blev det enda exemplet på totalsanering och nybyggnad i den modernistiska andan. Sammanslagning av tomter genomfördes här 1954 och en ny stadsplan för kvarteret antogs 1965.

Programmet var dock ett uttryck för sin tid och ville framför allt lösa de växande trafik- och parkeringsproblemen. Byggnader för förvaltning och undervisning föreslås i huvudsak lokaliserade till området väster om Skolgatan. Här var det viktigt med trafikseparering och att skolområdet skulle förbindas med stadskärnan med hjälp av bilfria gång- och cykelstråk.

"Förslag till ändring och utvidgning av stadsplanen för ett område vid Karlsäng i Nora stad" år 1962. Kvarteret Bikupan får nu användningen A – allmänt ändamål, inför skolbygget, medan en del i västra delen används som industri (cementgjuteri) samt upplag.

Skolan i Nora

Redan på 1620-talet sägs det att Nora hade en "allmän skola" för pojkar. Det första skolhuset togs i bruk 1657 och låg utmed dagens Kungsgatan, i övrigt hade skolan den första tiden bristfälliga lokaler och hyrdes in i bostadshus eller samlingslokaler.

År 1769 stod ett litet skolhus färdigt för "Pedagogiens" räkning på Kungsgatan 2, vilket ännu står kvar. Den växtes snart ur. År 1839 startade bygget av en stor och ståtlig skola på Prästgatan 13 som skulle fungera som växelundervisningsskola (även kallat Lancasterskola). Den stod klar 1841 och blev ett av stadens offentliga praktbyggen. Här rymdes såväl Pedagogien som folkskolan, slöjdskolan för flickor samt bostad för lärare. Nora hade alltså folkskola innan folkskolestadgan kom 1842. År 1940 blev detta skolbygge i stället stadens rådhus.

År 1905 byggdes Nora samskola och dit flyttade Pedagogien och slogs ihop med Nora Elementarskola för flickor som tidigare funnits mellan 1885 och 1906. Skolan låg på tomten 83-84 i norra delen av staden. År 1920 blev detta Noras kommunala mellanskola, som under andra hälften av 1940-talet omvandlades till Nora samrealskola, vilket den var fram till 1967. Folkskolan hade också fått ett nytt skolhus 1929 i kvarteret Trasten. Samrealskolan brann ner 17 februari 1966 och två elever omkom. Det var en tragisk händelse som lämnade ett djupt avtryck hos Noraborna. När skolan brann hade högstadiet Karlsängskolan börjat byggas, men arbetet intensifierades för att kunna hysa de lokallösa eleverna till 1967.

Att tänka på

- Bikupan 17 planlades 1878, dessförinnan var det odlingsmark utanför staden. Det var första gången staden utökades från 1600-talets ursprungliga plan. Först var Bikupan ett kvadratisk kvarter, för att 1912 bli mer rektangulärt och utvidgat åt öster, där en esplanad från början var planerad, enligt reglerna i den svenska byggnadsstadgan från 1874. Allén utmed Skolgatan kan ses som en rest från tanken om en esplanad.
- Bikupan 18 har i stort sett varit obebyggd fram till att Karlsängskolan och idrottshuset byggdes 1968. Den klena bebyggelsen har troligtvis berott på närheten till Hagbyåns fuktiga marker.
- Historiskt har intentionen i området varit villabebyggelse med glesare täthet än inne i stadskärnan.
- Skolan i Nora har en lång historia, redan innan Nora fick stadsrättigheter, i början av 1600-talet sägs det ha funnits en skola. Skolan har haft olika byggnader på olika platser, men skolan på Prästgatan 13, som idag är rådhus, har en särställning som representativ byggnad i staden. Detta område ingår också i riksintresset, trots att det ligger utanför 1600-talets rutnätsstad.
- Under tidigt 1960-tal skapas tanken om byggnader för undervisning väster om Skolgatan, vilket återges i *Nora stadskärna – program för sanering*, 1964.

Invigning

Rivningar av den bebyggelse som fanns på platsen genomfördes 1965 och samma år satte bygget i gång. Övningssalsbyggnaden var klar först, i augusti 1966 togs den i bruk för höstterminen. Att samrealskolan brann i februari 1966 gjorde att byggtakten ökade och huvudbyggnaden kunde tas i bruk under vårterminen 1967 och efter jul 1967 kunde 450 elever ta sin moderna skola i bruk. I december 1967 kunde också idrottshuset tas i bruk. Invigningen av Noras nya högstadieskola genomfördes den 20 januari 1968. "Vi är glada och stolta över den centralt belägna Karlsängskolan. Det är så rymlig, att den bör kunna räcka ett bra tag för högstadiets elever i Nora" sa skolstyrelseordföranden Bengt Carlsson till Örebrokuriren.

En modern skola

Huvudbyggnadens bottenvåning var grupperad kring de två kringbyggda gårdarna, för att ge ljus åt lokaler som lärarrum, bibliotek, matsal och aula. Från "huvudgatan" i bottenvåningen nådde man trapporna till de på tre utrymmen uppdelade centralkapprummet och korridorerna.

Olle Wåhlström och hans arkitektkontor ritade skolan med huvudbyggnad och övningssalsbyggnad koncentrerade så att de fick stora sammanhängande byggnadsytor. Byggnaderna blev därigenom lättare att ändra om, och det blev lättare att byta lokaler för ämnen utan att något ämne behövde förvisas långt bort i en flygelbyggnad.

Olle Wåhlström var en kunnig skolarkitekt och intresserade sig för idériktningen strukturalismen. Enligt strukturalistiska teorier är byggnader som komplexa system av sammanlänkade delar. I stället för att enbart betona individuella funktioner betonar strukturalismen hur delarna samverkar och skapar en övergripande struktur. I en strukturalistisk byggnad kan delar vara utbytbara och lösningar är ofta flexibla. Wåhlström konstaterade att dåtidens skola var i ständig förändring och att man därför ritade Karlsängskolan så den gick att förändra utefter behov.

En nybyggd skola 1967 sedd från Borgmästargatan. (Foto från Fotocentralen, Nora.)

TVå foton från skolans första tid. Det översta sett från Skolgatan under bygget och det nedersta vid uppförande av en totempåle på skolgården. (Foto från Fotocentralen, Nora.)

Den 17 oktober 1967 är Örebrokuriren på plats och gör ett reportage om den nybyggda skolan. Ovan: skolan sedd från söder mot norr, en fasad som inte ser likadan ut i dag på grund av en tillbyggnad från 1991 som sammanlänkar denna huvudbyggnad med övningssalsbyggnaden som fotografen har i ryggen. Skolgatan är till höger och skolgården till vänster. På bilden nedanför ser vi huvudbyggnaden närmast och övningssalsbyggnaden längst bort. Till höger skimtar idrottshuset. (Foton från Örebro läns museum.)

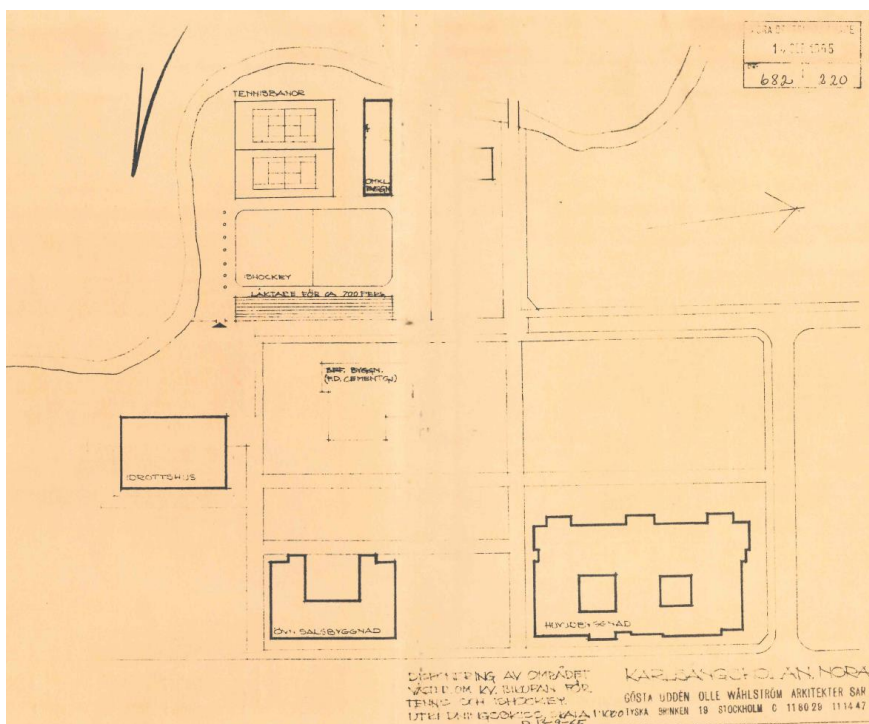

Ovan: En av innergårdarna på övningssalsbyggnaden som är uppförd i en våning. Nedanför: en av de långa korridorerna i skolbyggnaden, där vaktmästaren har hjul för att ta sig fram snabbt. Foto från 17 oktober 1967 när Örebrokuriren gör reportage om den nya skolan. (Foton från Örebro läns museum.)

Fotografering av skolpersonal, 16 januari 1968. 73 anställda har Karlsängsskolan och alla, med rektor Åke Molin i förgrunden, ses på denna bild. Ungefär hälften av hela Nora stads skolpersonal återfanns vid Karlsängsskolan. Notera att entréerna är på de lägre utbyggnaderna (inte mellan dem som idag) samt se de långa obrutna fönsterraderna. (Foto från Nora kommunarkiv.)

Situationsplan från bygglovet 1965 för nybyggnad av Karlsängsskolan, övningsalbyggnad samt idrottshus.

Skolgatan med kiosk i hörnet vid Borgmästargatan. Okänt fotoår, men troligtvis 1970-tal.

Sammanbyggnad med länk 1991

Men åren fick skolan behov av större ytor och nya funktioner. Man hade utökat skolan lokaler genom skolbaracker i kvarteret Blomman, men de behövde utrymmas. 1991 byggdes därför övningsallsbyggnaden och skolans huvudbyggnad ihop med en länkbyggnad, efter ritningar av White arkitekter. Skolgården slöts nu helt mot staden i väster och siktlinjen i Söderlånggatan tas i stället upp genom ett smalare parti med uppglasade entréer åt båda håll.

I början av 1990-talet genomfördes även ombyggnationer och en större renoveringsprocess av skolan, bland annat med ett nytt ventilationssystem där ventilationstrummor installerades på skolans tak. Vi något tillfälle verkar även elevernas entréer ha flyttats från utbyggnaderna med en våning mot skolgården till de högre partierna mellan dessa.

Skolgården

Det lades ner, ur den tidens perspektiv, stor omsorg på utformningen av den yttre miljön. Det fanns både promenader under alléer och rast- och bollplaner, som skulle ge eleverna möjlighet till olika aktiviteter. Det dröjde dock några år innan det nyplanterade hade vuxit till sig. Trädgårdsarkitekt var Inga Edler hos Claesson AB i Göteborg. 1991 sågs markplanering och planteringar över med en ny plan av Söderblom & Palm och flera träd togs ner. I slutet av 1980-talet planterades en ny trädrad utmed Borgmästargatan.

Idrottshuset

Olle Wählström fick även i uppdrag att rita en sporthall. Ambition var att på liten yta pressa ihop ett omfattande lokalbehov, för att det skulle bli ekonomiskt möjligt att bygga den. Kommunen utökade skolans gymnastikdel till att bli idrottscentrum för hela bygden, med både idrottshall (med handbollsmått 20 x 40) och simbad med 25 meters bassäng. Idrottshuset med badanläggning var den sista etappen av det nya skolområdet. Slutbesiktningen genomfördes under hösten 1967 och byggnaden togs i bruk samma år i december. En invändig ombyggnad genomfördes 1994.

Idrottshuset under byggnation. (Foto från Fotocentralen i Nora.)

Ett nybyggt idrottshus vid ett reportage av Örebrokuriren 24 februari 1968. Notera de uppglasade partierna på bottenvåningen. (Foto från Örebro läns museum.)

Ett nybyggt idrottshus vid ett reportage av Örebrokuriren 24 februari 1968. (Foto från Örebro läns museum.) Nedan: Slutbesiktning av badhuset med Helmer Johansson, december 1967. (Foto från Nora kommunarkiv.)

Idrottshuset 16 januari 1968, där man också ser den ursprungliga utformningen av entrén till höger, utan utbyggnad. (Foto från Nora kommunarkiv.)

Till vänster: En bild från fotbollsplanen och idrottshuset 1970. (Foto från Fotocentralen i Nora.) Till höger: Tennishallen på Bikupan 19 byggdes 1989.

Övriga idrottsbyggnader

År 1988 byggdes en omklädningspaviljong längst sydöst på Bikupan 18 i anslutning till fotbollsplanerna.

År 1989 byggs en tennishall och klubblokal på Bikupan 19. Här var tidigare ytor för bandy och parkering. Tennisklubben ville bygga en tennishall här för att utnyttja möjligheten till samarbete med skolan och idrottshuset. Det byggdes även två utomhusbanor för tennis intill.

Kontorsbyggnad

I den västra delen av Bikupan 17 byggdes 1979 en kontorsbyggnad som också har kallats Annexet. Här inrymdes kontor för skolans och kommunens räkning samt kulturskola. Idag finns här delar av kommunens individ- och familjeomsorg. Ritningarna till skolan framställdes av Nya asfalt AB.

Arkitekt Olle Wählström

Arkitekten Bengt Olof "Olle" Wählström föddes 1926 i Mölndal och avled 2019 i Stockholm. Wählström studerade vid Chalmers tekniska högskola till 1952 med fortsatta studier vid Kungliga konsthögskolan till 1961. Han arbetade på olika arkitektkontor, bland annat Helge Zimdals Arkitektkontor och Lathrop Douglas i New York. Han var tillsammans med Gösta Uddén delägare i Uddén & Wählström arkitektkontor 1958-1975. Wählström var professor i planering och projektering vid Chalmers 1966-1970 och i projekteringsmetodik vid KTH från 1970.

Olle Wählström verkade som chef för skolhusgruppen vid statens institut för byggnadsforskning 1958-1965, vilket gjorde att hans kontor låg i framkant vad gällde aktuell skolforskning. Skolhusbyggen blev hans specialitet och han blev känd för sina innovativa bidrag till utbildningsarkitekturen. Han engagerade sig för progressiva utbildningsmiljöer och kom på 1960-talet i kontakt med reformpedagogik efter amerikansk modell. Det ledde till att Gröndalsskolan i Värnamo uppfördes som en av landets första öppna skolor 1971, i motsats till det rådande korridorsystemet med klassrum på rad. Finnvedens gymnasium i Värnamo från 1969 blev också mycket uppmärksammat som en föregångare. Han har även ritat Ekebyskolan i Vallentuna (1964-68), Slättgårdsskolan i Bredäng (1968), Gröndalsskolan i Värnamo (1971), Brinellskolan i Nässjö (1971) och Ullvigymnasiet i Köping (1975-80).

Det var Uddén & Wählström arkitektkontor AB som ritade Karlsängskolan i Nora och förutom Olle Wählström deltog även Olle Gejer, John Miller, Allan Pettersson, Lars Vidén, Jan Wahlstein och Nils Andersson i arbetet.

Arkitekterna Gösta Uddén och Olle Wählström. (Foto från DN 1963-10-24, genom Wikipedia om Olle Wählström, public domain.)

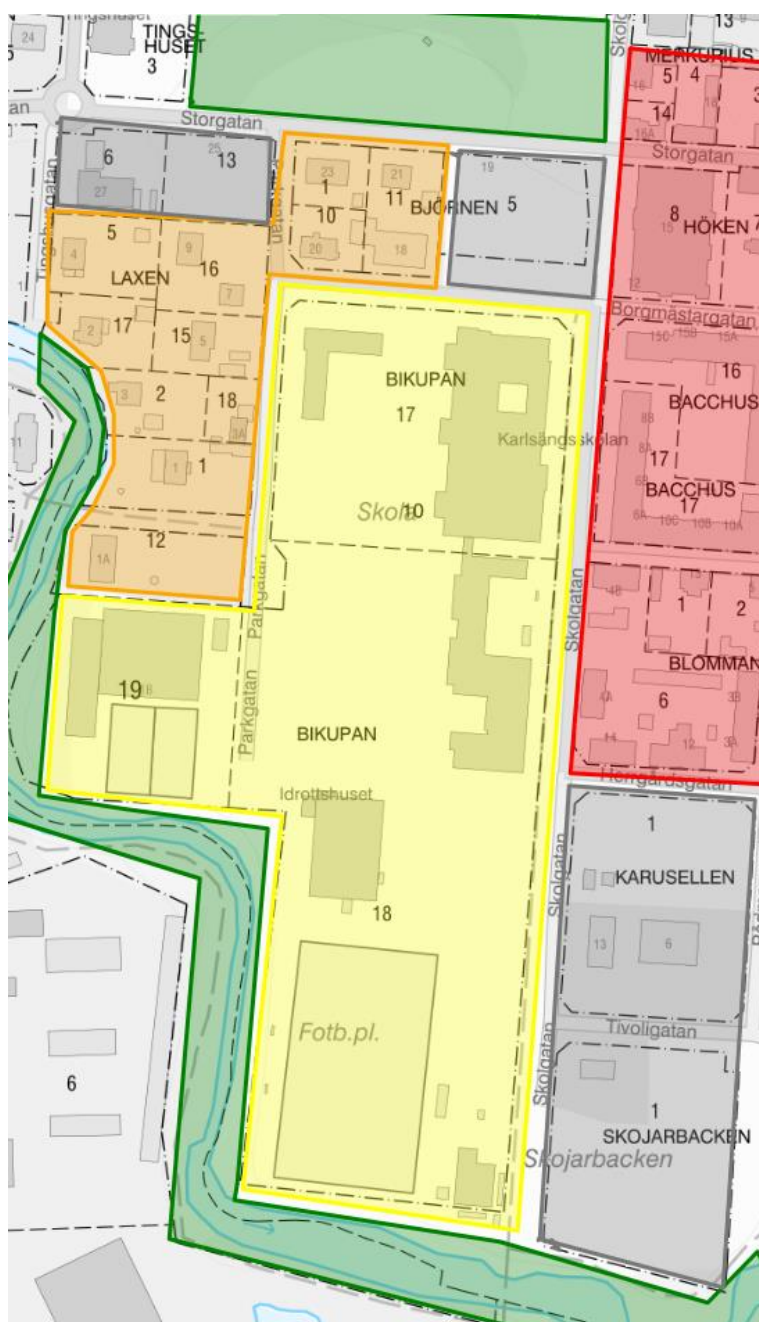
Flygfoto till vänster från 1960 innan skolan var byggd och till höger 1975 när skola och idrottshus var byggd. Den schematiskt upprutade skolgården syns här. Cementfabriken ligger kvar på den plats där det nu planeras en ny skola. (Foton från Lantmäteriets Min karta.)

Att tänka på

- Bygget av Karlsängskolan var ett stort företag som engagerade kommunen under ett decennium.
- Karlsängskolan var en modern skola som formades utifrån de senaste tankarna om hur skolor skulle utformas. Att skolans arkitekt Olle Wählström var en av Sveriges främsta experter på skolarkitektur bidrog till känslan av att ligga i framkant.
- Huvudbyggnaden var på flera sätt inspirerad av strukturalismen, grupperad runt två gårdar och med en helhetsstruktur där delarna gick att förändra utefter ändrade behov.
- Området ska i allra högsta grad ses som en helhet, där skolas huvudbyggnad, övningssalsbyggnad (som 1991 blev hopbyggd med huvudbyggnaden) samt idrottssalen planerades som ett sammanhängande område där de tre byggnaderna är uppförda samtidigt, av samma arkitekt och i liknande gestaltning.

Nulägesanalys

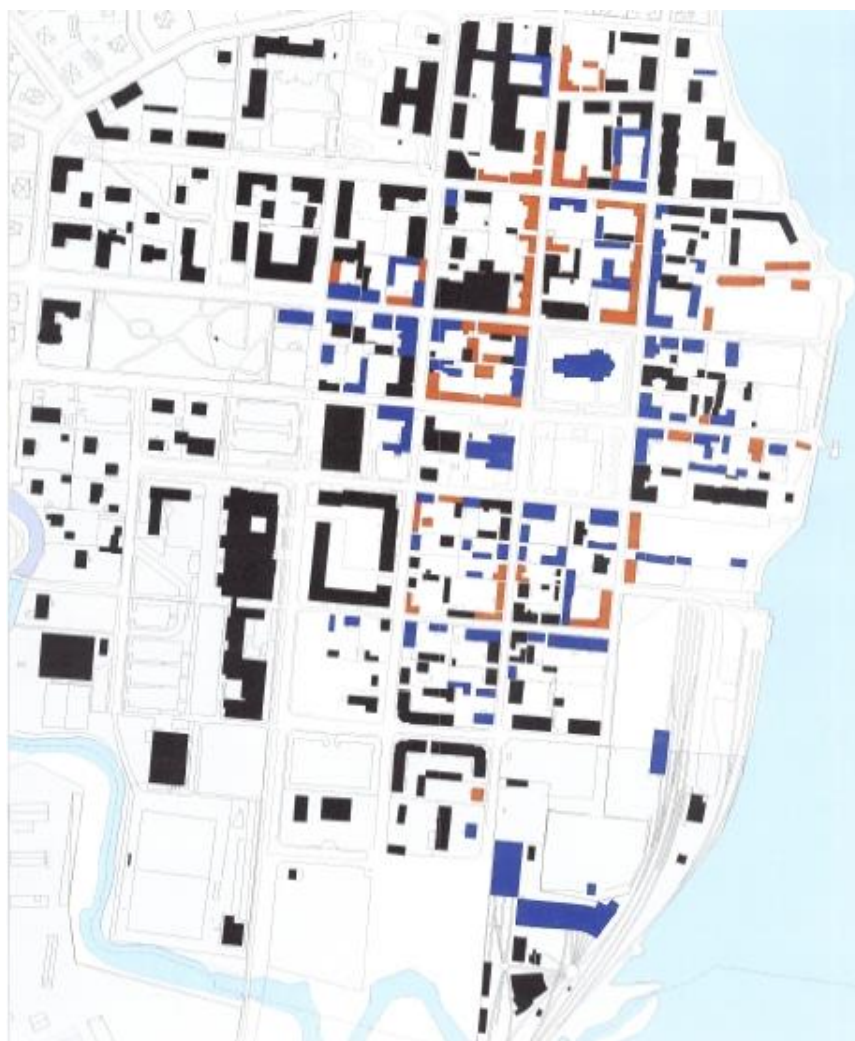
Man kan urskilja olika karaktärer i området kring kvarteret Bikupan. Det rödmarkerade området på kartan nedanför är det historiska rutnätet som påverkar med sin närhet. Det orange området har en tydlig karaktär av villabebyggelse, främst från tidigt 1900-tal. Det gröna är en park samt naturområdet kring Hagbyån. De grå är parkeringsytor eller verksamhetsbyggnader som bensinmack och arbetsplatser. Det gula är inom kvarteret Bikupan som har karaktär av storskaliga byggnader för skola och idrott med många öppna ytor. I följande text analyseras vilka karaktärsdrag inom detta område som man behöver ta hänsyn till.

Utanför rutnätet

En tydlig struktur som påverkar kvarteret Bikupan är närheten till rutnätet som genomsyrar stadskärnan. Stadskärnan uppfattas som relativt enhetligt på grund av den tydliga bebyggelsestrukturen med likformiga kvarter och raka gator. Man upplever tydligt skillnaden mellan det här rutnätet och det som är utanför (kvarteret Bikupan) när man kommer till Skolgatan. Den förändrade strukturen upplevs extra tydligt i planområdet södra delar där gator som Herrgårdsgatan och Söderlånggatan helt enkelt tar slut i mötet med kvarteret Bikupan. I norra delen är det inte lika tydligt, då Borgmästargatan fortsätter ännu ett stycke och kvarteret Björnen åtminstone har en liknande kvartersstorlek som inne i stadskärnan, även om den till hälften är obebyggd (till förmån för en parkering).

Trots att stadskärnan innehåller ovanligt många 1700-talsbyggnader ur ett svensk perspektiv finns det en mångfald av byggnader från olika tider. Det som förenar är inte främst delarna (byggnaderna) utan strukturen med mer eller mindre slutna kvarter med placeringen av byggnader utmed kvarteren ytterkanter och långsidor mot gatorna. Den enhetliga volymen på högst tre våningar förenar också. Rutnätet gör att Nora är lätt att orientera sig i och skapar med de slutna kvarteren en stadsmässig karaktär, medan husens skiftande ålder och byggnadsstilar skapar en intressant och variationsrik gatumiljö.

Röda byggnader är uppförda innan år 1800.

Blå byggnader är uppförda mellan 1800 och 1899

Svarta byggnader är uppförda efter år 1900.

Byggnaderna i närheten av kvarteret Bikupan är uteslutande uppförda under 1900-talet, med undantag från en byggnad på Söderlånggatan. (Karta tillhandahållen av Samhällsbyggnad Bergslagen.)

Kvarteret Bikupans karaktär i förhållande till detta är det motsatta, med en lös placering av byggnader i kvarteret, stora öppna ytor och stora byggnadsvolymer. Man kan dock se att placeringen av skolans huvudbyggnad och övningssalsbyggnad på 1960-talet anpassat sig till den befintliga bebyggelsestrukturen genom att placeras utmed en gata, inte indragna, samt att vardera byggnaden har storleken av ett innerstadskvarter. Efter 1991 har dessa två byggnader dock sammanfogats till en lång byggnadskropp som är helt avvikande mot de mindre volymer som finns inom kvarteren i stadskärnan. Byggnaden vänder sin baksida mot centrumkärnan till förmån för eleventréer mot en bilfri skolgård.

Kvarteret Bikupan skapades 1878 med tanken om en fortsättning av kvarterersstaden, vilket dock aldrig förverkligades utan den gick från gles villabebyggelse och odlingar till att på 1960-talet bli ett stort skolområde. Frågan är på vilket sätt kvarteret Bikupan ska förhålla sig till kvarterersstaden idag? Ett sätt är att ta upp gatornas förlängningar i öst-västlig riktning samt att efterlikna kvarterens storlek i ny bebyggelse för att varsamt anpassa sig till rutnätet. Bikupan 17 blev först 1878 en del av ett utvidgat rutnät. Men Bikupan 18 har aldrig i sig varit en del av rutnätskaraktären utan alltid tydligt legat utanför.

Kvarteret Bikupans möte med den historiska kvarterersstaden är tydligast vid Borgmästargatan (ovan) samt Söderlånggatan (nedan).

Bebyggelse som vetter mot Skolgatan

I norr domineras kvarteret Höken av en större byggnad för bibliotek och matvarubutik. Mot Borgmästargatan är fasaden mycket sluten och butikens lastkaj vetter hit, som därmed tydligt blir en baksida, trots att det är samma gatukorsning varåt Karlsängskolan har sin "framsida" med skolans namn på fasaden. Byggnaden förstärker intrycket av att stadskärnan är slut här.

Till vänster biblioteket och matvarubutikens baksida i kvarteret Höken. Till höger ett flerbostadshus från 1956 i kvarteret Bacchus.

Nästkommande kvarter söderut är Bacchus som har, för den historiska stadskärnan, en avvikande bebyggelsestruktur då det är två stora L-formade flerbostadshus som upptar hela kvarteret. Bacchus 16 i norr är byggt 1956 och har en tidstypisk arkitektur i gult tegel med balkonger på gaveln och in mot gården. Bacchus 17 i söder är byggt 1969, även det i gult tegel, med nästintill platt tak och en slät fasad med fönsterrader ut mot Skolgatan.

Till vänster en storskalig byggnad från 1969 på Bacchus 17. Till höger kvarteret Blomman där sentida bostadshus uppförts.

I kvarteret Blomman finns mot Söderlånggatan ett par äldre byggnader, men mot Skolgatan finns flerbostadshus som ser ut att vara uppförda på 1990-talet och efterliknar bebyggelsen i innerstaden med tanke på placering i gatuliv, två våningars höjd, träfasad och sadeltak. Mot Skolgatan finns även staket samt garagelängor. Här låg under 1970 och 80-talen skolbaracker som utökade Karlsängskolans ytor.

Att tänka på – Utanför rutnätet

- Kvarteret Bikupan ligger utanför 1600- och 1700-talens rutnät. Bikupan 17 i norr var dock ett kvarter som skapades som en förlängning av rutnätet år 1878. Dagens karaktär med en stor skolbyggnad som flyter ut över flera kvarter och ett i övrigt öppet kvarter med skolgård och parkeringar gör dock att det är svårt att uppleva Bikupan 17 som en del av ett äldre rutnät. Det är inte tydligt avläsbart. Om det är möjligt skulle man kunna förstärka kvarterets form på Bikupan 17 och återskapa det som en förlängning av rutnätet.
- Man kan konstatera att ingen av den rutnätsbebyggelse som vetter mot Skolvägen är känslig som enskilda objekt. Byggnaderna är uppförda mellan 1956 till ca 2000 i sina respektive stilar. Det är i stället helheten med byggnadernas volymer, kvarterens storlek och rutnätet som behöver tas fasta på vid eventuell ny bebyggelse, för att värna stadskärnans kulturhistoriska värden i stort.
- Karlsängskolan var vid bygget 1967 mer anpassad efter rutnätet än den är idag eftersom det var två fristående byggnader, som placerades i höjd med varsitt rutnätskvarter, Bacchus och Blomman och hade en öppning i Söderlånggatus förlängning. Denna anpassning försvann dock i och med länkbyggnaden 1991.

1. Karaktärsdrag att ta fasta på – Utanför rutnätet

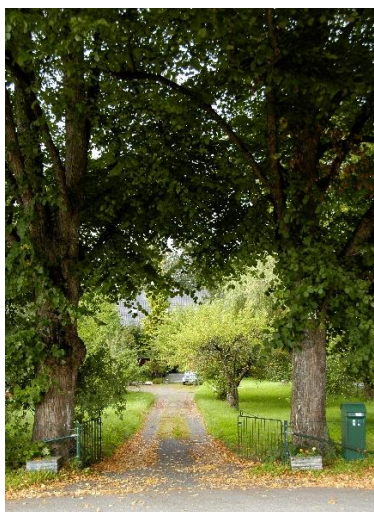
- 1.1 Siktlinjer eller gators förlängning från och till rutnätet, d.v.s. Borgmästargatan, Söderlånggatan och Herrgårdsgatan. Kv. Bikupan ligger tydligt utanför rutnätet, men siktlinjerna in i rutnätet är en fin kvalitet att ta hänsyn till.
- 1.2 Det finns en historisk förankring i att Bikupan 17 är ett eget kvarter, som det blev i stadskartan 1878. Därför kan siktlinjen mellan Söderlånggatan och cykeltvägen som viker av från Parkgatan vara bra att bibehålla. Idag bryts den av utan länkbyggnaden, som dock glasats upp just här.
- 1.3 Ny bebyggelse som vetter mot kvarteretsstaden (Skolgatan) bör ta upp tydliga karaktärsdrag som finns i kvarteretsstaden som 1) Byggnader i linje med gatan. 2) Långsidan mot gatan. 3) Till största del en sluten bebyggelse mot gatan, som öppnas och ger insyn till gården genom prång och portar. 4) Sadeltak. 5) En byggnadshöjd som inte överstiger tre våningar.

Intill villastaden

Efter den nya stadsplanen 1878 fanns möjligheten att bebygga kvarteren Laxen, Björnen och Bikupan med villor och detta skedde sakta över flera decennier kring sekelskiftet 1900. Med 1912 års plan förtydligades tanken om villaområdena runt stadskärnan. I dag är villorna i de kringliggande kvarteren Björnen och Laxen en del av det tidiga 1900-talets villaområde.

Kvarteret Björnen var länge obebyggd och ägdes av Karolina Breman i Pershyttan, så när som på två längor mot Skolgatan. Det delades in i åtta lika stora tomter 1918. Därefter har två tomter slagits ihop till Björnen 11 (1966) och fyra tomter slagits ihop till Björnen 5 där det är en parkering idag. Mot kvarteret Bikupan vänder sig Björnen 10 som är en villa från 1931, men i 1920-talsklassicistisk stil som de två villorna i samma kvarter mot Storgatan. Dessa villor är stora och från början troligtvis påkostade. Kanske var närheten till parken med tingshuset och rådhuset en statushöjande miljö, samt läget invid infartsvägen Storgatan. På södra delen av Björnen 11 ligger en industribyggnad eller byggnad för någon slags verksamhet, som uppfördes 1925.

Kvarteret Laxen är ett heterogent kvarter där bilden mot Parkgatan är ganska splittrad men hålls samman av friliggande villor med mycket grönska runt om. På baksidan slingrar Hagbyån, som några av villorna ligger mycket nära. Någon gång runt sekelskiftet (syns på karta från 1904) byggdes en bostad av Karl Söderström på Laxen 1, som finns kvar, även med sin rödmålade uthuslänga med gaveln ut mot gatan. Tomten kallades Strömsborg och är den äldsta kvarvarande byggnaden. Runt sekelskiftet 1900 bebyggs även Laxen 15 av Konduktör Lindberg, men det är oklart om något av denna byggnad finns kvar i villan från 1978 som står där idag. Någon gång under 1900-talets första år bebyggs även Laxen 2 intill Hagbyån. Det är i dag en lummig tomt med mycket av den äldre karaktären kvar. Bikupan 12 i södra delen byggdes 1916 och kallas Strandkullen. 1936 byggs enligt bygglovsregistret två flerbostadshus på Laxen 16, ett i tydlig 1930-talsfunkis och ett i 1920-talsklassicism. Kvarterets norra del vetter mot Storgatan som är en av infarterna till staden och består av en bensinmack och en parkering. 1965 antogs detaljplanen för bensinmacken.

Till vänster: Vackra högre träder och en grind leder in till Bikupan 12. Till höger: Laxen 1 är ett av de äldsta husen i området och det har en ekonomibyggnad som går ut med gaveln mot Parkgatan.

Till vänster: På Laxen 1 ligger ett sekelskifteshus. Till höger: På Laxen 16 finns två vita hus från 1930-talet där det ena är ett typiskt 1930-tals funkishus.

Sammanfattningsvis är det kvarteret Björnen och Laxen som med sin villabebyggelse bidrar till en karaktär av förstad, i kontrast till kvartersstaden på Bikupans östra sida. Bikupan 17 har således två olika slags karaktärer på vardera sidan och ny bebyggelse behöver förhålla sig till båda karaktärerna.

Att tänka på – Intill villastaden

- Villaområdet planerades 1878, men de villor som finns här idag byggdes under 1900-talets första decennier.
- Det finns lummiga trädgårdar, några stora träd och grindar samt äldre ekonomibyggnader som bidrar till karaktären mot Parkgatan.

2 Karaktärsdrag att ta fasta på – Intill villastaden

- 2.1 Kvarteret Laxen och Björnen i norr har en småskalig bebyggelse av villakarakter som man behöver ta hänsyn till i ny bebyggelse på västra sidan av Bikupan 17. (Volymerna åt det här hållet kan med fördel vara mer uppluckrade, till exempel med gavlar mot villorna - till skillnad från det slutna byggnadssätt som önskas mot kvartersstaden i öster.)
- 2.2 Några av villorna som vetter mot Bikupan är tidstypiska, relativt välbevarade och har i sig ett kulturhistoriskt värde. Det gäller Laxen 1 (från 1916), Laxen 2 (tidigt 1900-tal), båda byggnaderna på Laxen 16 (1936) samt Björnen 10 (1931).

Grönska

Hagbyån ligger väldigt nära Bikupan 18 och var en anledning till att det dröjde så länge innan marken bebyggdes, då den var våt. Den visuella kontakten är däremot nästan obefintlig då den dels skymms av villor, tennishall men framför allt av en trädridå av lövträd i den södra delen. Hagbyån har inte utforskats närmare i det här arbetet, men det vore intressant att titta närmare på om, och i så fall hur, tillgängligheten skulle kunna öka eftersom det är en stadsnära naturmiljö.

Det finns många träd i området inom Bikupan och trädrader utmed Skolvägen och Borgmästargatan. Ett kvarter bort från Bikupan 17 ligger även Anders Wedbergs park/Skolparken, även om den inte ligger inom visuellt avstånd.

Hagbyån ligger nära, strax bakom träden på bilden, men upplevs inte från området.

På den här bilden från 1971 ser vi en nyplanterad allé utmed Skolvägen. Lägg också märke till klätterväxterna på de högre träpartierna på skolan. (Foto: Bengt Nyström Nordiska museet)

Att tänka på – Grönska

- Det vore intressant att undersöka hur man kan tillgängliggöra Hagbyån, till exempel genom en entré från södra delen av Bikupan 18, då den ligger mycket nära.
- Inom kvarteret Bikupan finns många träd. Eftersom de är uppväxta och vackra vore det intressant att se hur man kan bevara dem i den nya planen. Står fler än fem träd i rad kan de omfattas av biotopskydd. Träd som omfattas av skyddet innehar också ett skydd i marknivå för att freda rötterna från skador. Detta påverkar i sin tur hur marken kan användas vid byggfasen för exempelvis uppställning av maskiner och material.
- Inga av träden är troligtvis äldre än ca 55 år, då de planterades i samband med skolan och idrottshuset i slutet av 1960-talet. Flera av träden är uppskattningsvis lindar.
- Trädraden som står i mitten av Bikupan 17 där det planeras bostadshus, vore intressant att se om man kan bevara, då de är ganska höga och fina och visuellt skulle kunna stödja lite högre byggnader och skapa en fin helhet. (Dock max tre våningar, efter rutnätsstadens skala.)
- Det finns några äppelträd söder om Björnen 5 som ligger norr om skolan. Det är en liten men enkel naturmiljö med gräsmatta, buskar och framför allt då äppelträd, som är en kvalitet till staden.

3. Karaktärsdrag att ta fasta på – Grönska

- 3.1 Vissa träd inom kvarteret Bikupan kan ha planterats i samband med att skolan och idrottshuset byggdes och är en del av gestaltningen av helhetsmiljön. Det är trädraden som går i nord-sydlig riktning i mitten av Bikupan 17 samt den rad av stora träd i öst-västlig riktning som finns intill gräsmattan norr om idrottshuset.
- 3.2 Skolgatans allé har också ett miljöskapande värde, samt skulle kunna ses som en historisk följd av den esplanad som planerades här 1878 men aldrig blev av.

Parkeringar och obebyggda ytor

I kvarteret Bikupans närhet finns även en del obebyggda ytor som främst används till parkering. Läget är strax utanför stadskärnan, som i och med sin täthet inte kan bidra med större parkeringsytor. På Laxen 13 och Björnen 5 som är centralt belägna fastigheter utmed Storgatan finns parkeringar. På Björnen 5 finns dock ett bestånd med häckar och flera äppelträd som vetter mot Karlsängskolan och bidrar med grönska. Utmed Skolgatans södra del glesas bebyggelsestrukturen ut och kvarteret Karusellen och Skojarbacken har enstaka verksamhetsbyggnader samt parkering. I kvarteret Karusellen byggde Televerket en verkstad 1978 vilken kompletterades med en till byggnad 1999.

Söder om parkeringen på Björnen 5 finns några äppelträd och buskar på en gräsmatta.

Borgmästargatan västerut med en villa från 1931 till höger och Annexet som skymtar till vänster.

Inom kvarteret Bikupan

Hela området består av Karlsängskolans huvudbyggnad hopbyggd 1991 med övningssalsbyggnaden. I norr ligger kontorsbyggnaden annexet och i söder idrottshuset. Längst söderut finns fotbollsplan samt en omklädningsbyggnad.

Karlsängskolan

Karlsängskolans huvudbyggnad stod klar 1967 och övningssalsbyggnaden längst söderut 1966. Huvudbyggnaden är uppförd i varierande en och två våningar med källare och övningssalsbyggnaden i en våning. Invändigt finns en lång huvudkorridor med förgreningar och flera entréer. Det finns två ljusgårdar som ger dagsljus till de innersta rummen. Byggnaden har tre trapphus som leder till övervåningen och källaren.

Karlsängskolans huvudfasad vetter mot Borgmästargatan. Det röda teglet, platta taket och kopparsargen vid takfoten är utmärkande karaktärsdrag.

Grunden är av betong med platta på mark och betongbjälklag över kryppgrund. Under den har man enligt bygglovet pålat 11 meter i lera till fast botten. Källarvåningen är i betong och innehåller även skyddsrum. Sockeln utåt har från början varit platsgjutet betong med brädform, men det finns även nyare isolering med fiberbetong på den mittersta (och nyare) övningssalsbyggnaden.

Fasaden är av ½-stens rött fasadtegel från Sala, vilket var villkorat i bygglovet. Teglet är murat i löpförband med enbart långsidor och med en stens förskjutning. Fasaden har också inslag av stående eller liggande träpanel som är målad brunt. Särskilt återkommer träpartierna invid och ovanför vissa fönster och entréer.

Taket är mycket karaktäristiskt då det i stort sett är platt med 6 graders lutning samt har en tydlig kopparsarg som går ner helt vertikalt i fasaden. Takstolen är ett träfackverk som delvis är belagd med papp och delvis träpanel och mineralull. Vattenavledning sker med invändiga stuprör. Kopparsargen är falsad och har fått en fin patina. På vissa ställen är den dock utbytt till plåt som lackerats, och färgen har flagnat på flera ställen.

Fönstren ligger i långa fönsterband och är uppdelade i två rader med två mindre fönster ovanpå varandra. Det översta fönstret har en mittpost. Karmar, bågar och "foder" mellan fönstren är av trä och målade i en ljusbrun kulör. Fönstren är till största del kopplade tvåglasfönster, men vissa har bytts ut till isolerglasfönster. Fönsterblecken har kopparplåt, men det förekommer målade fönsterbleck som har flagnat. Fönstren på den mittersta länkbyggnaden från 1991 är mycket större och har mörkbruna poster. De har dock liggande träpartier ovanför fönstren som är målade i samma ljusbruna färg som fönstren på de äldre byggnaderna.

Mot skolgården vetter byggnadens framsida. Entrépartierna var tidigare på de envåninga flyglarna som sticker ut, men är flyttade till de högre partierna emellan.

Mot Skolgatan vetter byggnadens baksida. Här finns partier som har brunmålade fasadpanel i stället för tegel. De har tidigare varit beklädda med klätterväxter.

Övningssalsbyggnaden i söder är byggd i en våning.

Länkbyggnaden uppfördes 1991 och har inte lika höga materialkvaliteter.

I mitten av Bikupan 17 finns en trädrad med tio träd som går utmed hela norra byggnaden.

På taket har installerats ett stort ventilationssystem som förfular de annars rena linjerna på taket. På hörnet mot Borgmästargatan, som skulle kunna kallas skolans huvudfasad, finns även en senare tillagd brandtrappa som går från taket.

Idrottshuset

Idrottshuset stod klart 1967 och innehåller simhall med 25 meters bassäng samt skolans gymnastikhallar. Det ritades av samma arkitekt som Karlsängskolan, Olle Wåhlström, och har många likheter. Det har samma röda ½-stens fasadtegel från Sala, murat i löpförband. Volymen är massiv och rektangulär med platt tak vilket gör att den har en tydlig blockliknande form, förutom två lägre utbyggnader vid entrén som är senare tillägg. Grund och sockel är av betong och enligt bygglovet ska det vara pålat 11 meter i lera till fast botten. Taket har samma kopparsarg som skolan och döljer helt ett nästintill platt tak.

Byggnadens mest monumentala fasad vetter mot staden i öster och har ett stort uppglasat parti i ett rutnät av mörkbrunt målade träfönster. Huvudindelningen är sju stora partier indelade med en tjockare träkarm och inuti dem finns fem fönster på höjden och fyra på bredden, förutom två sidopartier som är två fönster breda. Varje fönster är i stort sett kvadratisk, förutom några som är delade i mitten med en post. Idag skärmas de översta fönstren av med vit solskyddsduk. I nedre delen finns ett parti med sex dörrar i ett långt fönsterband med nederdelen i stående träpanel, som tidigare även det haft fönster. Dörrarna har nyligen bytts ut till vita aluminiumdörrar och de ursprungliga trapporna har ersatts av omålade aluminiumtrappor och ramper. Mitt på fasaden sitter en klocka, likt ursprungligt.

Huvudentrén ligger på hörnet av den norra fasaden och här har entrén förändrats, bland annat med ett entréparti av vitmålad aluminium på dörr och fönster. Baksidan mot väster är likt östra sidan fint gestaltad med ett fönsterband högt upp precis under taksargen, samt fjorton långsmala fönster som ser som utskurna ur den massiva volymen. I bottenvåningen finns också ett större glasparti.

På den östra fasaden har idrottshuset ett stort uppglasat parti. Byggnadens monumentalitet förstärks av den öppna ytan framför.

På senare tid har vita aluminumdörrar satts in i stället för bruna dörrar och tidigare var det bara fyra dörrar. Nya trappor och ramper har lagts till. Från början var även träpartiet nedtill uppglasat med de smalare fönstren som finns längst ner på våningen över.

Två utbyggnader har gjorts vid entrépartiet och entrén har fått en vit kulör. Här på gaveln finns även en nyupptagen (vit) dörröppning på övervåningen med en brandtrappa.

Mot väster har idrottshuset långsmala fönster som är som utskurna ur den massiva tegelvolymen. Längst ner finns uppglasning för simbassängen och högst upp finns ett fönsterband under taksargen av koppar.

Kontoret/Annexet

Byggnaden på nordvästra hörnet av Bikupan 17 byggdes 1979 efter ritningar av Nya asphalt AB och kallas annexet. Byggnaden är en våning med två längder sammansatta i en L-form. Likt skolan och idrottshuset har det rött fasadtegel och grund av betong. Taket är ett sadeltak lagt med bruna betongpannor. Strax under takfallet har fasaden ett parti av liggande träpanel som är målat mörkgrönt. Gavlarna har även de grönmålad stående panel. Fönstren har en mörkbrun, nästan svart, kulör med mellanposter i mörkgrönt. Entrépartier är av mörkbrun aluminium.

Annexet är byggt 1979 i rött tegel och med träpartier som är målade gröna. Sadeltaket har betongpannor.

Att tänka på – Inom kvarteret Bikupan

- Skolområdet är i allra högsta grad en helhetsmiljö då gestaltningen av Karlsängskolan inkl. övningsbyggnaden och idrottshuset är så lika i sin gestaltning, ritade av samma arkitekt och stod klara tillsammans 1966-67. De många träden inom området är också sammanhållande.
- En negativ aspekt med skolbyggnaden är att den inte längre tar hänsyn till innerstadens historiska rutnätskaraktär som idag är riksintresse. Skolbyggnaden breder ut sig över flera kvarter, vilket kraftigt avviker från rutnätsstaden. Den tar inte heller hänsyn till siktlinjen från Söderlånggatan. Detta är en följd av den länkbyggnad som uppfördes mellan huvudbyggnaden och övningsbyggnaden 1991. Länkbyggnaden har inte lika höga materialkvaliteter som de ursprungliga två skolbyggnaderna.
- Skolbyggnaden vänder också baksidan mot staden med lastintag m.m. åt öster vilket kan upplevas negativt.
- Både skolbyggnaden och idrottshuset har ändrats genom åren, vilket inte alltid varit till det bästa sett ur ett kulturhistoriskt perspektiv. Stora ventilationsanläggningar på taket av skolbyggnaden förfular och stör arkitekturens rätlinjiga former och platta taklandskap. Från början var skolans entréer lokaliserade på de en våning höga utskjutande delarna mot gården, idag finns entréerna på den långa kroppen mellan de utskjutande delarna och har mycket enkla (inte så vackra) entrétak. På idrottshuset har den monumentala huvudfasaden förvanskats genom utbyte av dörrar och trappor och tillägg av aluminiumramper. Entrépartiet har också förändrats med vita aluminiumpartier som inte hör till byggnadens karaktär.
- Annexet bedöms inte ha arkitektoniska kvaliteter eller kulturhistoriska värden. Även om det är en tidstypisk byggnad från 1979 så efterliknar gestaltningen så mycket annat som byggdes under samma tid och den har en enkel arkitektur.

4.Karaktärsdrag att ta fasta på – Inom kvarteret Bikupan

Helheten

- 4.1 Sammanhanget mellan skolan och idrottshuset: där de två byggnaderna har en liknande gestaltning i det röda teglet, kopparsargen och de rätvinkliga volymerna, ritade av Olle Wåhlström, vid samma tidpunkt 1966-67.

Den sammanbindande grönskan i de stora träden har nämnts tidigare i 3.1 och de bidrar till helhetsupplevelsen i området.

Karlsängskolan

- 4.2 Den tydliga och enhetliga gestaltningen som kommer från:
- Byggnadens tydliga volymer som är kub/blockliknande och det platta taket.
 - Den dominerande röda tegelfasaden, samt vissa kompletterande ytor med träpanel.
 - Den markanta taksargen i koppar som går ner i fasaden.
 - Fönsterbanden med kvadratiska fönster i två rader, brunmålade i trä.

Idrottshuset

- 4.3 Idrottshuset har en monumental framsida mot öster och en placering med en öppen yta framför, vilket förstärker dess monumentalitet.
- 4.4 Idrottshuset har en tydlig arkitektonisk idé som konstitueras av:
- Den stora kubiska formen.
 - Det platta taket och den markanta taksargen i koppar som går ner i fasaden.
 - Det röda teglet i fasaden.
 - Detaljer av brunmålat trä.
 - Det stora uppglasade partiet åt öster, med fönster i ett rutmönster.

Stråk och siktlinjer

1. Borgmästargatan
2. Söderlånggatan
3. Herrgårdsgatan
4. Skolgatan
5. Kyrktornet
6. Skolgården

I och med att kvarteret Bikupan är ett till ytan stort område och relativt öppet så finns det flera siktlinjer.

Av betydelse för rutnätsstaden och riksintresset är de tre gatorna Borgmästargatan, Söderlånggatan och Herrgårdsgatan.

1. Borgmästargatan fortsätter utanför rutnätet ännu ett kvarter och stannar i villakvarteret Laxen utan en tydlig fondbyggnad. Den visar på den fortsättning av rutnätet som var menad 1878. Det är en relativt okomplicerad siktlinje som är fin inåt stadskärnan och bör behållas.
2. Söderlånggatan är mellan Bacchus och Blomman en smal gata som tack vare ett par lägre och äldre byggnader har något av kvartersstadens speciella karaktär bevarad. Historiskt sett har den här siktlinjen ebbat ut i obebyggda odlingsmarker, fram till 1960-talet då Karlsängskolan byggdes. Då fortsatte siktlinjen mellan huvudbyggnaden och övningssalsbyggnaden, fram till 1991 då den byggdes igen av länkbyggnaden, dock med en symbolisk smalare och uppglasad länk precis i siktlinjen. Linjen fortsätter sedan över skolgården till en cykelväg in i grönskan mellan två villaträdgårdar som leder till en cykelbro över Hagbyån. Det här är en linje som inte erbjuder sikt hela vägen, men som skulle kunna förstärkas för orienterbarhetens skull och för att förstärka rutnätet i stadskärnan.
3. Herrgårdsgatan i södra delen av den historiska stadskärnan har ett stopp i siktlinjen av hörnet på övningssalsbyggnaden, om man befinner sig på norra sidan av gatan. I södra delen av Herrgårdsgatan finns en cykelväg som fortsätter rakt in på skolområdet, utmed en rad av stora lindar, fram till idrottshusets entré. Om övningssalsbyggnaden någon gång kommer rivas så bör nya byggnader placeras mer detaljerat så att Herrgårdsgatans linje öppnas och förstärks.

Till vänster: Söderlånggatan sedd från väster inifrån skolgården mot länken. Till höger: Samma länkbyggnad sedd från öster med Söderlånggatan och kvartersstaden i ryggen.

Av viss historisk betydelse är:

4. Skolgatan som har en ovanligt lång enkelsidig allé, som i sig inte har en hög ålder. Den är troligtvis planterad i början av 1970-talet eller i samband med skolbygget 1968. Men den sträcker sig utmed samma plats som det fanns tankar om en esplanad i stadsplanen från 1878. En av den svenska byggnadsstadgan från 1874 viktigaste paragrafer var att städerna skulle plantera esplanader. I Nora verkar den dock inte ha blivit verklighet och marken som avsattes för esplanaden införlivades snart i de nya kvarteren i väster. Skolgatans långa trädrad är i dag en fin kvalitet i stadsrummet. Den ebbar ut i grönområdet kring Hagbyån där cykelvägen leder ut ur stan. Det glapp som finns mellan träden i den norra delen vore fint att återplantera.
5. Kyrktornet är inte synligt vid många platser inom kvarteret Bikupan. Även om kyrkan är placerad för att vara ett tydligt landmärke i staden så skymmer skolbyggnaden på de flesta ställen sikten mot kyrktornet. Dock är det synligt om man står en bit bort, i närheten av idrottshusets entré. Det är en fin kvalitet, liksom på alla andra ställen i staden där man ser kyrktornet, men bedöms inte vara en av de viktigaste siktlinjerna av kyrktornet i staden, då den inte har en historisk förankring.

Till vänster: Skolgatans cykelväg invid en lång rad av träd. Till höger: En glimt av kyrktornet sett från idrottshuset över taket på övningssalsbyggnaden.

För gestaltningen från 1960-talet har också:

6. Skolgårdens siktlinje betydelse. Den delar in kvarteret i två halvor där den östra har skolan med sina övningssalsbyggnader och den västra har annexet, parkering och idrottshuset. Skolgården har från början haft en medveten gestaltning. I norr börjar en trädrad där några av träderna är riktigt höga. Här fortsätter en gångväg söderut som är en del av skolgården. Linjen slutar i idrottshuset.

I mitten av skolgården går en lång gång- och cykelväg som i norra delen är kantad av träd. Bilden ovan sedd från Borgmästargatan i norr och bilden nedan från skolgården i söder med idrottshuset i ryggen.

Kulturhistorisk värdering

Vad är särskilt värdefullt?

Boverkets byggregler (BBR 1:2213) anger vad en särskilt värdefull byggnad eller bebyggelseområde kan vara. Det är till exempel:

- Byggnader som har representerat för lokalsamhället viktiga funktioner eller verksamheter. Det kan vara olika samhällsfunktioner som skolan eller järnvägsstationen eller andra verksamheter som fyllt en central roll för lokalsamhället som till exempel smedjan, butiken, biografen, badhuset eller den dominerande arbetsplatsen.
- En byggnad kan även vara särskilt värdefull om den tydliggör samhällsutvecklingen. Exempel på detta är:
 - Byggnader som till exempel illustrerar folkrörelsernas framväxt, massbilismens genombrott, immigration eller emigration,
 - Byggnader som har tjänat som förebilder eller på annat sätt varit uppmärksammade i sin samtid, och
 - Byggnader som präglas av en stark arkitektonisk idé.
- En byggnad kan även vara särskilt värdefull om den värderas högt i ett lokalt sammanhang. Exempel på detta kan vara byggnader som har haft stor betydelse i ortens sociala liv eller för ortens identitet eller i lokala traditioner.
- Byggnader som belyser tidigare stadsbyggnadsideal och arkitektoniska ideal samt värderingar och tankemönster. Exempel på byggnader som belyser tidigare värderingar kan vara olika typer av institutionsbyggnader som ofta präglas av sin tids människosyn.

Flera av dessa värden är applicerbara på skolområdet i kvarteret Bikupan.

I begreppet särskilt värdefull byggnad ligger att byggnaden särskilt väl ska belysa ett visst förhållande eller i sitt sammanhang ha få motsvarigheter som kan belysa samma förhållande. Få motsvarigheter ska förstås i relation till hela byggnadsbeståndet och behöver bedömas från såväl ett nationellt som regionalt och lokalt perspektiv. Även om en byggnadstyp kan vara vanlig i en region så kan det finnas få motsvarigheter i ett nationellt perspektiv. En i och för sig vanligt förekommande byggnadstyp nationellt kan i sitt lokala sammanhang ha få motsvarigheter som kan förmedla samma berättelse.

I det här fallet visar skol- och idrottsbyggnaderna ett högt lokalhistoriskt värde medan det regionala och nationella inte är lika höga. Vi återkommer till detta längre fram.

Kulturhistoriska värden strax utanför kvarteret Bikupan

Fornlämningsområdet som täcker stora delar av den historiska stadskärnan tangerar kvarteret Bikupan i nordöstra hörnet. Riksintresset för centrala Nora ligger ett kvarter ifrån Bikupan. Förutom detta finns det inte några väldigt höga kulturhistoriska värden i anslutning till kvarteret Bikupan. Området är ett utpräglat 1900-talsområde men med strukturella rester från stadsplanen från 1878. De konkreta kulturhistoriska värden som finns i omgivningen – är de samma som beskrivits som karaktärsdrag i nulägesanalysen ovan och upprepas här:

5. Konkretisering av kulturhistoriska värden utanför kvarteret Bikupan

Utanför rutnätet

- 5.1 Siktlinjer eller gators förlängning från och till rutnätet, d.v.s. Borgmästargatan, Söderlånggatan och Herrgårdsgatan. Kv. Bikupan ligger tydligt utanför rutnätet, men siktlinjerna in i rutnätet är en fin kvalitet att ta hänsyn till.
- 5.2 Det finns en historisk förankring i att Bikupan 17 är ett eget kvarter, som det blev i stadskartan 1878. Därför kan siktlinjen mellan Söderlånggatan och cykeltvägen som viker av från Parkgatan vara bra att bibehålla. Idag bryts den av utan länkbyggnaden, som dock glasats upp just här.
- 5.3 Ny bebyggelse som vetter mot kvartersstaden (Skolgatan) bör ta upp tydliga karaktärsdrag som finns i kvartersstaden som 1) Byggnader i linje med gatan. 2) Långsidan mot gatan. 3) Till största del en sluten bebyggelse mot gatan, som öppnas och ger insyn till gården genom prång och portar. 4) Sadeltak. 5) En byggnadshöjd som inte överstiger tre våningar.

Intill villastaden

- 5.4 Kvarteret Laxen och Björnen i norr har en småskalig bebyggelse av villakarakter som man behöver ta hänsyn till i ny bebyggelse på västra sidan av Bikupan 17. (Volymerna åt det här hållet kan med fördel vara mer uppluckrade, till exempel med gavlar mot villorna – till skillnad från det slutna byggnadssätt som önskas mot kvartersstaden i öster.)
- 5.5 Några av villorna som vetter mot Bikupan är tidstypiska, relativt välbevarade och har i sig ett kulturhistoriskt värde. Det gäller Laxen 1 (från 1916), Laxen 2 (tidigt 1900-tal), båda byggnaderna på Laxen 16 (1936) samt Björnen 10 (1931).

Grönska

- 5.6 Vissa träd inom kvarteret Bikupan kan ha planterats i samband med att skolan och idrottshuset byggdes och är en del av gestaltningen av helhetsmiljön. Det gäller till exempel trädraden som går i nord-sydlig riktning i mitten av Bikupan 17 samt den rad av stora träd i öst-västlig riktning som finns intill gräsmattan norr om idrottshuset.
- 5.7 Skolgatans allé har också ett miljöskapande värde, samt skulle kunna ses som en historisk följd av den esplanad som planerades här 1878 men aldrig blev av.

Kulturhistoriska värden i kvarteret Bikupan som helhet

Miljömässiga värden

Det finns ett tydligt miljömässigt värde i hur skolbyggnaden inkl. övningssalsbyggnaderna och idrottshuset hör samman i sin arkitektoniska gestaltning, med samma material och rätvinkliga volymer, ritade av samma arkitekt och stod klara samtidigt 1966-67. Det finns också en sammanbindande funktion i grönskan med de stora träden i rader, som ger en tydlig helhet.

Lokalhistoriskt värde

Området har ett värde i funktionen som skolområde, som etablerades strax utanför den äldre stadskärnan under andra halvan av 1960-talet. Ytmässigt är det en stor del av staden och bygget var troligtvis ett av Noras största byggprojekt. Att området nu togs i anspråk blev en förändring i stadsbilden.

Stadsmässiga värden

Det stora skolområdet kan ses som en nod i staden med publika funktioner i form av skola och idrott av flera slag. Detta upplevs främst när man befinner sig inne på området, då skolan vänder sin baksida mot staden, vilket kan upplevas negativt. Idrottshuset har en mycket tydlig gestaltning mot öster med sin uppglasade fasad och kan ses som ett av Noras landmärken från 1900-talet.

6. Konkretisering av kulturhistoriska värden i kvarteret Bikupan som helhet

- 6.1 Sammanhanget mellan skolbyggnaderna (de två ursprungliga från 1967) och idrottshuset genom att de har liknande arkitektonisk gestaltning.
- 6.2 De högre träden i området som binder ihop byggnaderna.
- 6.3 Funktionen som skolområde.
- 6.4 Skolområdet som en nod och samlingspunkt för aktiviteter i staden.
- 6.5 Idrottshuset som landmärke.

Kulturhistoriskt värdefulla byggnader i kvarteret Bikupan

Karlsängskolan

Samhällshistoriskt värde

Efterkrigstidens stora barnkullar kulminerar på 1970-talet och skolor byggs över hela landet. Velfärdsstatens skolbyggen präglades av grundskolereformen från 1962. Noras samhällsutveckling avspeglas i det stora skolbygget och ger Karlsängskolan ett samhällshistoriskt värde. Skolan visar på utbildningens och samhällets utveckling över tid. Det finns även ett pedagogiskt historisk värde knutet till den inre planlösningen och skolans utformning som är gestaltad av en av dåtidens ledande skolarkitekter i Sverige.

Identitetsskapande värden

Ur ett lokalhistoriskt perspektiv har skolan ett tydligt identitetsvärde med kopplingar till människors liv och minnen från skolgång för många generationer 13-15-åriga Norabor under en kontinuitet av 57 år. Det har även varit en stor arbetsplats. Detta sociala och identitetsskapande värde är svårt att värdera då det kan variera mellan olika personer. Men man kan konstatera att skolor per definition inbegriper både sociala, symboliska och identitetsskapande värden.

Arkitektoniska värden

Byggnaden har en tydlig arkitektonisk idé i sin modernistiska stil med drag av brutalism och strukturalism, vilket är tidstypiskt för 1960-talet och ger den ett arkitektoniskt värde. När skolan byggdes var den mycket modern.

Byggnaden har få och tydliga naturmaterial och en horisontell form. Den tydliga gestaltningen har arkitektoniska kvaliteter som de rätvinkliga - nästan kubiska - volymerna, samspelet mellan fasadens tegelytor, fönsterband och vissa partier med träpanel, samt en dominerande taksarg i koppar.

Arkitekturen är ett tidstypisk exempel på det sena 1960-talets skolbyggnader. I denna stil ligger också att den är schematisk, övergripande, flexibel och har inte så stor omsorg om detaljer. Den är inte lokalt förankrad i Nora i sin arkitektur utan kunde varit placerad vartsomhelst i Sverige.

Byggnaden har ändrats genom åren, vilket inte alltid varit till det bästa sett ur ett kulturhistoriskt perspektiv. Stora ventilationsanläggningar förfular och stör arkitekturens rätlinjiga former och taklandskap, vilket i och för sig är något man kan göra något åt. Från början var entréerna lokaliserade på de en våning höga utskjutande delarna mot gården, idag finns entréerna på den långa kroppen mellan de utskjutande delarna och har mycket enkla entrétag. Byggnaden kan därför inte sägas vara helt välbevarad, även om grundstrukturerna i fasadmaterial och placering av fönsterband finns kvar.

Sammanfattande värdering

Byggnaden bedöms vara särskilt värdefull (PBL 8 kap. 13 §) ur ett lokalt perspektiv, men inte ur ett regionalt eller nationellt perspektiv. Det beror på att de identitetsskapande värdena som ligger i funktionen som skola förstärker värdet lokalt. Men ser man det ur ett nationellt perspektiv så är skolan typisk för skolor som byggts på flera ställen i Sverige under sent 1960-tal och tidigt 1970-tal och kan inte sägas vara en byggnad som har få motsvarigheter eller ensam i sitt slag om att belysa de värden den förmedlar. Den kulturhistoriska värderingen av Karlsängskolan blir därför komplex om man behöver ett enkelt svar på frågan om byggnaden är särskilt värdefull eller inte. I ett lokalt perspektiv är den det, men inte ur ett nationellt perspektiv.

Skolbyggnaden är också en del av helhetsvärden som har med sammanhanget i området att göra, som funktionen som skolområde och nod i staden och sammanhanget mellan skolbyggnaden och idrottshuset, som redovisats på sida 57.

7. Konkretisering av kulturhistoriska värden för Karlsängskolan

- 7.1 Karlsängskolan i sig representerar det samhällshistoriska värdet och det identitetsskapande värdet. Det gäller huvudbyggnaden och den södra övningssalsbyggnaden. Länken från 1991 bedöms inte ha samma kulturhistoriska värde.
- 7.2 De arkitektoniska värdena konkretiseras i:
- Byggnadens strukturalistiska uppbyggnad och planlösning.
 - De rätvinkliga, nästintill kubiska, volymerna med platt tak.
 - Artikuleringen i fasad med långa fönsterband uppdelade i kvadratiska fönster i två rader.
 - Materialen med rött tegel och träpartier i fasad, träfönster samt kopparsargen vid taket.

Idrottshuset

Idrottshusets kulturhistoriska värde är mycket lika Karlsängskolan eftersom det har en så liknande historia. Även i användningen finns en gemensam nämnare då det till stor del är ett idrottshus för skolans verksamhet. Idrottshuset har dock en mycket tydlig monumentalitet som solitär i stadslandskapet, som skolan inte uppvisar på samma sätt. Som tidigare sagts om kvarteret Bikupan som helhet så ligger en del av idrottshusets kulturhistoriskt värde i dess sammanhang med skolan.

Samhällshistoriskt värde

Utbyggnaden av offentliga funktioner var stor under 1960-70-talen. Idrottshuset visar på idrotten och samhällets utveckling och berättar om tiden då det uppfördes samt om Noras utveckling.

Arkitektoniska värden

Byggnaden har en tydlig arkitektonisk idé i sin modernistiska stil med drag av brutalism, vilket är tidstypiskt för 1960-talet och ger den ett arkitektoniskt värde. När idrottshuset byggdes var det mycket modernt.

Byggnadens kubiska volym skapar en monumental gestaltning som förstärks av det uppglasade partiet åt öster, som är indelat i ett grafiskt rutnät av fönster. Byggnaden är sluten och tung med det röda teglet, som nästintill förmedlar en massiv kub vari fönstren är utskurna. Det platta taket och den dominerande taksargen i koppar är ett påtagligt karaktärsdrag. Den är gestaltad med stora, schematiska drag med få detaljer.

Ovarsamma ändringar har genomförts som inte tagit hänsyn till karaktären. Det gäller östra sidan, som har det vackra uppglasade partiet, där trappor, ramper och dörrar har bytts ut. Entrépartiet är i dag i vit aluminium vilket inte heller tar hänsyn till karaktären.

Idrottshuset är inte lokalt förankrad i Nora i sin arkitektur utan kunde varit placerad vartsomhelst i Sverige, men är ett fint exempel på ett idrottshus från sent 1960-tal.

Sammanfattande värdering

Byggnaden har en mycket tydlig arkitektonisk idé, är monumental och är ett mycket gott exempel på 1960-talsarkitektur. Om den hade varit välbevarad och inte genomgått ovarsamma förändringar vid entrén samt på huvudfasaden åt öster hade den klart och tydligt värderats som särskilt värdefull (PBL 8 kap. 13 §). Dessa ändringar är dock reversibla d.v.s. går att återställa i framtiden, till en utformning som stämmer överens med byggnadens ursprungliga karaktär. Byggnaden har trots förändringarna, en så tydlig arkitektonisk gestaltning av hög kvalitet, är tidstypisk för 1960-talet och har ett tydligt sammanhang i skolmiljön, att den sammantaget bedöms vara särskilt värdefull.

8. Konkretisering av kulturhistoriska värden i för idrottshuset

- 8.1 Idrottshuset i sig representerar det samhällshistoriska värdet.
- 8.2 Idrottshuset har en monumental framsida mot öster och en placering med en öppen yta framför, vilket förstärker dess monumentalitet.
- 8.3 De arkitektoniska värdena konkretiseras i:
 - Den kubiska formen med platt tak.
 - Fasadmaterialen med rött tegel och enstaka träpartier målade mörkbrunt.
 - Det stora uppglasade partiet åt öster, med fönster i ett rutmönster.
 - Fönsters placeringar och dimensioner. Dess smäckra träbågar och karmar.

Annexet

Annexet bedöms inte ha arkitektoniska kvaliteter eller kulturhistoriska värden. Även om det är en tidstypisk byggnad från 1979 så efterliknar gestaltningen så mycket annat som byggdes under samma tid och det har en enkel arkitektur.

Konsekvensanalys

En konsekvensanalys av ändringar inom kvarteret Bikupan behövs för två olika frågeställningar. 1) Hur påverkas de kulturhistoriska värdena om Karlsängskolan rivs? Samt 2) Hur påverkas de kulturhistoriska värdena i området vid den föreslagna gestaltningen av en ny skolbyggnad? De identifierade karaktärsdragen, siktlinjer samt de kulturhistoriska värdena som tidigare redovisats radas här upp i en matris och deras påverkan analyseras.

GRAD AV PÅVERKAN	
INGEN	
MARGINELL	
MÅTTLIG	
STOR	
MYCKET STOR	

Konsekvensanalys av rivning av Karlsängskolan

Scenariot är att hela Karlsängskolan inkl. övningssalsbyggnader rivs. Hur stor blir då påverkan på karaktärsdrag, siktlinjer och kulturhistoriska värden som identifierats i kulturmiljöanalysen ovan? Vad som skulle kunna komma i stället, som bostäder på Bikupan 17, tas inte ställning till här utan resoneras om i sista kapitlet. Här är bara frågan vad en rivning skulle få för konsekvenser. Observera att det i texter under matriserna anges att flera av värdena som markerats gröna (ingen påverkan) till och med kan förstärkas/förbättras.

1. KARAKTÄRSDRAG - "UTANFÖR RUTNÄTET"	
1.1 Siktlinjer och gators förlängning	
1.2 Tecken på äldre kvartersindelning av Bikupan 17	
1.3 Tydliga karaktärsdrag i stadskärnan	
- Byggnader i linje med gatan	
- Långsidan mot gatan	
- Sluten bebyggelse mot gatan med insyn genom portar och prång	
- Sadeltak	
- Byggnadshöjd max tre våningar	

1.1) De siktlinjer som kommer från stadskärnans rutnät påverkas inte av en rivning, utan finns kvar. Siktlinjen utmed Söderlånggatan förstärks snarare, då den i dag är förbyggd av länkbyggnaden från 1991. 1.2) En rivning i sig påverkar inte heller den historiska kartersformen av Bikupan 17, utan kan om den tas upp, snarare förstärkas, då skolan idag överskrider kvartersformen. 1.3) När det gäller de tydliga karaktärsdragen i stadskärnan, så har bedömningen varit att det är en marginell påverkan (gul) i de fall då karaktärsdraget faktiskt finns hos skolbyggnaden, som att den ligger i linje med gatan, med långsidan mot gatan och den överskrider inte byggnadshöjden om max tre våningar. Dessa karaktärsdrag försvinner, men kan ju ersättas av en annan byggnad. De karaktärsdrag som inte tas upp av skolbyggnaden idag är att den är sluten mot gatan och att man har insyn genom portar och prång samt att den inte har sadeltak. Dessa värden har därför markerats gröna, eftersom de kan bli bättre med en annan byggnad som tar upp dessa karaktärsdrag. Eftersom karaktärsdragen inte finns kan de inte heller försämrats vid en rivning

2	KARAKTÄRSDRAG - "INTILL VILLASTADEN"	
2.1	Småskalig villabebyggelse	
2.2	Enskilda värdefulla bostadshus	

2.1) Den småskaliga bebyggelsen av villakarakter påverkas inte av en rivning av Karlsängskolan. 2.2) Enskilda värdefulla bostadshus får inte en minskning av sina kulturhistoriska värden vid en rivning av skolan.

3	KARAKTÄRSDRAG - "GRÖNSKA"	
3.1	Träd som planterats i samband med skolan och idrottshuset:	
-	Trädraden i mitten av Bikupan 17	
-	Trädraden norr om idrottshusets framsida	
3.2	Skolgatans allé	

3.1) Trädraden som står i mitten av Bikupan 17 är planterad i samband med att skolan byggdes och är en del av skolgårdens gestaltning. Den påverkas måttligt av att skolan rivs, då trädraden uppfördes i samband med skolan och den tappar då sitt historiska sammanhang. Men träden i sig står kvar och borde inte skadas av rivningen (om man är varsam om både rötter och trädskrona). 3.1 och 3.2) Trädragen norr om idrottshusets framsida påverkas inte negativt och Skolgatans allé bedöms inte heller påverkas, även om allén till stor del går utefter skolans fasad.

4 KARAKTÄRSDRAG – "INOM KVARTERET BIKUPAN"		
HELHETEN		
4.1	Sammanhanget mellan skolan och idrottshusets arkitektur	
KARLSÄNGSKOLAN		
4.2	Karlsängskolans arkitektoniska gestaltning	
IDROTTSHUSET		
4.3	Idrottshusets monumentala framsida mot öster och den öppna yta framför	
4.4	Idrottshusets arkitektoniska gestaltning	

4.1) Om Karlsängskolan rivs så försvinner det historiska sammanhanget mellan skolbyggnaden och idrottshusets arkitektur. Det är en mycket stor påverkan. 4.2) Givetvis påverkas även Karlsängskolans arkitektoniska gestaltning helt om den rivs. 4.3 och 4.4.) Idrottshusets monumentala framtoning och öppna yta samt dess arkitektoniska gestaltning i sig påverkas inte.

SIKTLINJER		
1.	Borgmästargatan	
2.	Söderlånggatan	
3.	Herrgårdsgatan	
4.	Skolgatan	
5.	Kyrktornet	
6.	Skolgården	

1.) Borgmästargatan är oförändrad 2.) Söderlånggatan förbättras, då länken mellan skolbyggnaderna från 1991 försvinner och siktlinjen blir längre. 3.) Herrgårdsgatan är delvis förbättrad, då övningssalsbyggnaden täcker siktlinjen i den norra delen av gatan idag. 4.) Skolgatans allé och långa siktlinje är oförändrad. 5.) Synen av kyrktornet blir i stort oförändrad, då Skolgatans träd och annan bebyggelse redan är i vägen. 6) Skolgårdens siktlinje i mitten av kvarteret förändras inte av rivningen i sig, men kan påverkas av andra faktorer, som vad som uppförs i stället.

5 KULTURHISTORISKA VÄRDEN STRAX UTANFÖR KV. BIKUPAN	
UTANFÖR RUTNÄTET	
5.1 Siktlinjer och gators förlängning	
5.2 Tecken på äldre kvartersindelning av Bikupan 17	
5.3 Tydliga karaktärsdrag i stadskärnan	
- Byggnader i linje med gatan	
- Långsidan mot gatan	
- Sluten bebyggelse mot gatan med insyn genom portar och prång	
- Sadeltak	
- Byggnadshöjd max tre våningar	
INTILL VILLASTADEN	
5.4 Småskalig villabebyggelse	
5.5 Enskilda värdefulla bostadshus	
GRÖNSKA	
5.6 Träd som planterats i samband med skolan och idrottshuset:	
- Trädraden i mitten av Bikupan 17	
- Trädraden norr om idrottshusets framsida	
5.7 Skolgatans allé	

5.1) De siktlinjer som kommer från stadskärnans rutnät påverkas inte av en rivning, utan finns kvar. 5.2) En rivning påverkar inte heller den historiska kartersformen av Bikupan 17, utan kan om den tas upp, snarare förstärkas, då skolan idag överskrider kvartersformen. 5.3) När det gäller de tydliga karaktärsdragen i stadskärnan, så har bedömningen varit att det är en marginell påverkan (gul) i de fall då karaktärsdraget faktiskt finns hos skolbyggnaden, som att den ligger i linje med gatan, med långsidan mot gatan och den överskrider inte byggnadshöjden om max tre våningar. Dessa karaktärsdrag försvinner, men kan ju ersättas av en annan byggnad. De karaktärsdrag som inte tas upp av skolbyggnaden idag är att den är sluten mot gatan och att man har insyn genom portar och prång samt att den inte har sadeltak. Dessa värden har därför markerats gröna, eftersom de kan bli bättre med en annan byggnad. Eftersom karaktärsdragen inte finns kan de inte heller försämrats vid en rivning.

5.4) Den småskaliga bebyggelsen av villakarakter påverkas inte av en rivning av Karlsängskolan. 5.5) Enskilda värdefulla bostadshus får inte en minskning av sina kulturhistoriska värden vid en rivning av skolan.

5.6) Trädraden som står i mitten av Bikupan 17 är planterad i samband med att skolan byggdes och är en del av skolgårdens gestaltning. Den påverkas måttligt av att skolan rivs, då trädraden uppfördes i samband med skolan och den tappar då sitt sammanhang. Men träden i sig står kvar och borde inte skadas av rivningen (om man är varsam om både rötter och trädskrona). 5.6 och 5.7) Trädragen norr om idrottshusets framsida påverkas inte negativt och Skolgatans allé bedöms inte heller påverkas, även om allén till stor del går utefter skolans fasad.

6 KULTURHISTORISKA VÄRDEN I KV. BIKUPAN SOM HELHET	
6.1 Sammanhanget mellan skolbyggnaden och idrottshuset	
6.2 De högre träden som binder ihop byggnaderna	
6.3 Funktionen som skolområde	
6.4 Skolområdet som nod i staden	
6.5 Idrottshuset som landmärke	

6.1) Om Karlsängskolan rivs så försvinner det historiska sammanhanget mellan skolbyggnaden och idrottshusets arkitektur. Det är en mycket stor påverkan. De högre träden inom området påverkas inte i sig, men förlorar sin funktion som sammanhållande i helheten av området. 6.3 och 6.4) Här är påverkan mycket stor om man tänker sig att Karlsängskolan bara rivs utan att ersättas. Men planen är att bygga en ny skola och detta har tagits med i beräkningen. Då förlorar inte området sin funktion som skolområde eller som nod i staden utan dessa värden bibehålls. 6.5) Idrottshuset påverkas inte i sin funktion som landmärke.

7 KULTURHISTORISKA VÄRDEN - KARLSÄNGSKOLAN	
7.1 Byggnaden i sig	
7.2 De arkitektoniska värdena	
- Strukturalistisk uppbyggnad och planlösning	
- Rätvinkliga volymer med platt tak	
- Fönsterbandens utformning	
- Material i rött tegel, träpartier, träfönster, kopparsarg	

7.1 och 7.2) Rivs byggnaden så finns inte värdena kvar, det har därför stor påverkan.

8 KULTURHISTORISKA VÄRDEN - IDROTTHUSET	
8.1 Byggnaden i sig	
8.2 Den monumentala framsidan och öppen yta framför	
8.3 De arkitektoniska värdena	
- Kubliknande formen med platt tak	
- Fasadmateriäl rött tegel och träpartier	
- Det uppglasade partiet åt östers utformning	
- Fönsters placeringar, dimensioner och trämaterial	

8.1, 8.2 och 8.3) Idrottshusets kulturhistoriska värden påverkas inte i sig. Dock påverkas sammanhanget mellan skolbyggnaden och idrottshuset, vilket påpekats i 4.1 och 6.1.

Slutsats för konsekvenser av rivning av Karlsängskolan

Den stora negativa påverkan som blir om Karlsängskolan rivs hör dels ihop med de värden som Karlsängskolan i sig som byggnad besitter, dels det sammanhang det har med idrottshuset. En rivning bedöms inte påverka de identifierade värdena i omgivningen utanför kvarteret Bikupan eller siktlinjerna (vilket snarare kan förstärkas). Trädraden i mitten av Bikupan 17 påverkas måttligt då den uppfördes som en del av skolgården.

Konsekvensanalys vid uppförande av en ny skola

Scenariot utgår från den gestaltning som redovisats av White och heter "Karlsängskolan. Förstudie fas 2, programhandling", kapitel 6, exteriör gestaltning. Om detta förslag skulle uppföras - hur stor blir då påverkan på karaktärsdrag, siktlinjer och kulturhistoriska värden som identifierats i kulturmiljöanalysen ovan?

Bilder från Whites förstudie.

1. KARAKTÄRSDRAG – "UTANFÖR RUTNÄTET"	
1.1 Siktlinjer och gators förlängning	
1.2 Tecken på äldre kvartersindelning av Bikupan 17	
1.3 Tydliga karaktärsdrag i stadskärnan	
- Byggnader i linje med gatan	
- Långsidan mot gatan	
- Sluten bebyggelse mot gatan med insyn genom portar och prång	
- Sadeltak	
- Byggnadshöjd max tre våningar	

1.1) Siktlinjerna från rutnätet i form av Borgmästargatan, Söderlånggatan och Herrgårdsgatan påverkas inte negativt utan de två sistnämnda respekteras i den placering som skolan fått inom ramen för ett kvarter i den historiska stadskärnan. 1.2) Tecken på äldre kvartersindelning respekteras också, då skolan inte överskrider fastighetsgränsen. 1.3) De tydliga karaktärsdrag som finns i rutnätet påverkas inte i den historiska stadskärnan, då skolan ska ligga utanför denna. Karaktärsdrag från stadskärnan har dock tagits upp. Den ligger i linje med - och har långsidan mot - Parkgatan. Det är en sluten bebyggelse i och med att det är en sluten fyrkantig form, likt ett kvarter, och det finns möjlighet till insyn till gården. Byggnaden har inte ett traditionellt sadeltak, eftersom den har en så stor volym, utan är i stället uppdelad på flera sadeltak, vilket också tonar ner storskaligheten och bryter upp den i flera sektioner. Byggnadshöjden är tre våningar. Man kan därför konstatera att den föreslagna gestaltningen tar upp flera av de tydliga karaktärsdrag som finns i stadskärnan, fast omtolkat i dagens arkitektur.

2 KARAKTÄRSDRAG – "INTILL VILLASTADEN"	
2.1 Småskalig villabebyggelse	
2.2 Enskilda värdefulla bostadshus	

2.1) Skolan ska ligga i nederkant av villaområdet. Bikupan 12 (som dock är indragen på tomten bakom grönska) och Laxen 1 och 18 kan tänkas påverkas visuellt av en ny stor byggnad i närheten. De närmaste grannarna kommer dock att bli idrottshuset och tennishallen, som tål en ny stor byggnad. 2.2) De enskilda bostadshus som bedömts ha ett kulturhistoriskt värde är Laxen 1, 2, 16 och Björnen 10. Av dessa är det Laxen 1 som ligger närmast och kommer påverkas av en ny stor byggnad där det tidigare varit en parkering. Dess kulturhistoriska värde bedöms dock inte minska.

3	KARAKTÄRSDRAG – "GRÖNSKA"	
3.1	Träd som planterats i samband med skolan och idrottshuset:	
-	Trädraden i mitten av Bikupan 17	
-	Trädraden norr om idrottshusets framsida	
3.2	Skolgatans allé	

3.2 och 3.2) Den nya skolbyggnaden ligger inte på samma plats som dessa tre trädrader och kan bevaras. Det gäller dock att man faktiskt värnar dem, så att de inte försvinner av andra anledningar än ett bygge på samma plats.

4	KARAKTÄRSDRAG – "INOM KVARTERET BIKUPAN"	
	HELHETEN	
4.1	Sammanhanget mellan skolan och idrottshusets arkitektur	
	KARLSÄNGSKOLAN	
4.2	Karlsängskolans arkitektoniska gestaltning	
	IDROTTSHUSET	
4.3	Idrottshusets monumentala framsida mot öster och den öppna yta framför	
4.4	Idrottshusets arkitektoniska gestaltning	

4.1, 4.2, 4.3 och 4.4) I den här konsekvensanalysen tas inte ställning till om den gamla Karlsängskolan ska rivras eller inte. Bygget av en ny skola påverkar inte i sig sammanhanget mellan den gamla Karlsängskolan och idrottshuset, ifall båda dessa byggnader blir kvar, och det påverkar inte heller den gamla skolan eller idrottshusets arkitektur.

SIKTLINJER	
1. Borgmästargatan	
2. Söderlånggatan	
3. Herrgårdsgatan	
4. Skolgatan	
5. Kyrktornet	
6. Skolgården	

Det ser ut på illustrationerna i "Förstudie fas 2" som att alla dessa siktlinjer kommer finnas kvar. Det finns en viss tveksamhet kring siktlinje 6 ifall siktlinjen inom skolgården tas upp hela vägen från Borgmästargatan fram till idrottshuset eller om den nya skolan tangerar den sista biten.

5 KULTURHISTORISKA VÄRDEN STRAX UTANFÖR KV. BIKUPAN	
UTANFÖR RUTNÄTET	
5.1 Siktlinjer och gators förlängning	
5.2 Tecken på äldre kvartersindelning av Bikupan 17	
5.3 Tydliga karaktärsdrag i stadskärnan	
- Byggnader i linje med gatan	
- Långsidan mot gatan	
- Sluten bebyggelse mot gatan med insyn genom portar och prång	
- Sadeltak	
- Byggnadshöjd max tre våningar	
INTILL VILLASTADEN	
5.4 Småskalig villabebyggelse	
5.5 Enskilda värdefulla bostadshus	
GRÖNSKA	
5.6 Träd som planterats i samband med skolan och idrotts huset:	
- Trädraden i mitten av Bikupan 17	
- Trädraden norr om idrotts husets framsida	
5.7 Skolgatans allé	

Som tidigare angivits ovan i karaktärsdragen 1-3 är det endast karaktären av småskalig villabebyggelse som kan komma att påverkas av det nya skolbygget.

6 KULTURHISTORISKA VÄRDEN I KV. BIKUPAN SOM HELHET	
6.1 Sammanhanget mellan skolbyggnaden och idrotts huset	
6.2 De högre träden som binder ihop byggnaderna	
6.3 Funktionen som skolområde	
6.4 Skolområdet som nod i staden	
6.5 Idrotts huset som landmärke	

6.1) Under förutsättning att den gamla Karlsängskolan står kvar så bibehålls sammanhanget mellan denna och idrotts huset. 6.2) De högre träden som binder ihop byggnaderna påverkas inte av ett skolbygge, under förutsättning att de får stå kvar. 6.3 och 6.4) Funktionen som skolområde och skolområdet som nod i staden bibehålls och detta värde förstärks. 6.5) Idrotts huset som landmärke påverkas inte i sig. Möjligtvis att det kan få konkurrens av den nya skolan som ett nytt landmärke och att dess monumentalitet minskar lite i och med att skolan troligtvis blir större. Detta förhållande har inte illustrerats i förstudien.

7	KULTURHISTORISKA VÄRDEN - KARLSÄNGSKOLAN	
7.1	Byggnaden i sig	
7.2	De arkitektoniska värdena	
-	Strukturalistisk uppbyggnad och planlösning	
-	Rätvinkliga volymer med platt tak	
-	Fönsterbandens utformning	
-	Material i rött tegel, träpartier, träfönster, kopparsarg	

7.) Under förutsättning att byggnaden står kvar så påverkas inte dessa värden av en ny skolbyggnad. Då en ny skola ersätter den gamlas funktion, så kommer kontinuiteten och funktionen som skola att minska, vilket skulle kunna förta lite av dess kulturhistoriska värden. Men de identifierade samhällshistoriska och arkitektoniska värdena består.

8	KULTURHISTORISKA VÄRDEN - IDROTTSHUSET	
8.1	Byggnaden i sig	
8.2	Den monumentala framsidan och öppen yta framför	
8.3	De arkitektoniska värdena	
-	Kubliknande formen med platt tak	
-	Fasadmaterial rött tegel och träpartier	
-	Det uppglasade partiet åt östers utformning	
-	Fönsters placeringar, dimensioner och trämaterial	

8.) Idrottshuset värden minskar inte.

Slutsats för konsekvenser av bygget av en ny skola

Konsekvenserna för de identifierade karaktärsdragen, siktlinjerna och kulturhistoriska värdena i området är obefintlig eller marginell. De konsekvenser som kan ses är att den småskaliga karaktären av villaområde påverkas för några villor i den södra delen av kvarteret Laxen. Samt att idrottshuset som arkitektoniskt landmärke eventuellt kan komma att minska i mötet med den nya storskaliga skolan. Detta har inte illustrerats eller analyserats i Whites förstudie.

Riksintresset Nora

Om riksintresset

Centrala Nora är utpekad som riksintresse för kulturmiljövården av Riksantikvarieämbetet (K33 Centrala Nora). Riksintressen ska skyddas mot påtaglig skada och det är länsstyrelsen som har den regionala uppsikten.

Nora är en av Sveriges bäst bevarade trästäder. I staden ryms kringbyggda gårdar från 1700-talet, praktfulla borgarhus från 1800-talet och representativa stenhus från 1900-talet. En väl sammanhållen kyrkomiljö med ursprung i stadsplanen från 1644 och en unik järnvägsmiljö bidrar ytterligare till Noras speciella karaktär.

Motiveringen till att Centrala Nora är utpekad som riksintresse är: Småstadsmiljö som i planläggning och småskalig trästadsbebyggelse uttrycker centralmaktens stadsgrundningspolitik i det viktiga Bergslagen vid 1600-talets mitt samt den förindustriella stadens bebyggelse och liv.

Uttryck för riksintresset är: Den rätvinkliga rutnätsplanen från 1643, tomtstruktur och den klassiska trästadens stadsgårdar, gårdsmiljöer och enklare bebyggelse. Inslag av representativ stenhusbebyggelse från 1800-talet, järnvägsstationen med tillhörande anläggningar och Anders Wedbergs park som utgör del av utvidgningsplanen 1878.

Riksintresset markerad med röd linje. De olika kulturhistoriska miljöerna är markerade med färger i kartan. Orange – den tidiga stadsplanen med torget som en central del med flera representativa byggnader från olika epoker. Rött – miljöer kopplade till kyrkan. Brunt – kommunikationsmiljö och komplett järnvägsmiljö. Gult – Anders Wedbergs park från 1800-talets senare del som ingick i den nya stadsplanen. (Illustrationen kommer från sida 119 i en fördjupning av riksintressebeskrivningar "Riksintressen KNÖL-kommunerna" av Länsstyrelsen i Örebro län.)

Fysiska uttryck för riksintresset

Enligt den fördjupade riksintressebeskrivningen av centrala Nora är de fysiskt avläsbara uttrycken för riksintresset följande:

- Den rätvinkliga rutnätsplanen från 1644 som bildar ett nät av siktlinjer. Tomtstrukturen, det centrala torget och gatunätet som har sin grund i den ursprungliga stadsplanen med 24 kvarter.
- Torget som ursprunglig platsbildning för administration, köpenskap och handel med representativ bebyggelse från olika tidsepoker.
- Trästadens äldre småskaliga trähusbebyggelse från 1700- och 1800-talen i stadens centrala delar med större stadsgårdar och enklare bebyggelse som berättar om stadens sociala skiktning samt äldre tiders handel och köpenskap.
- De äldre kringbyggda handelsgårdarna med ofta påkostade och utsmyckade portlider, som i skala och form knyter an till den tidiga stadens utpräglat lantliga karaktär.
- Praktfulla borgarhus uttrycker handelsgårdarnas ökade välstånd och Noras blomstringsperiod som centralort för järnhandeln under slutet av 1700-talet och början av 1800-talet.
- Tätt liggande gårdar med bostäder och handelsbodas i gatuliv, uthus och enklare bostäder in på tomten som formar stadsmässiga slutna kvarter.
- Representativa och i stadsbilden framträdande stenhus från slutet av 1800-talet och början av 1900-talet uppförda i mer storstadsmässig skala för stadens förvaltning, affärs- och sällskapsliv såsom rådhus, stadshus/stadshotell, tingshus och bankhus.
- Anders Wedbergs park med Nya Tingshuset och Rådhuset speglar nya stadsbyggnadsprinciper och 1878 års utvidgning av stadsplanens rutnät.
- Den sammanhållna kyrkomiljön kring Nora kyrka med klockargård, komministergård, kyrkoherdeboställe och församlingshem som har sitt ursprung i 1640-talets avsatta prästgårdstomt.
- Kompletta järnvägsmiljö kring landets första normalspåriga järnväg, innefattande stationshus, bangård, tillhörande verkstäder, magasin och lokstallar uppförda från 1890-talet fram till 1940-talet.

Påverkas riksintresset vid en rivning av Karlsängskolan?

Bedömningen är att inget av ovanstående värden tar påtaglig skada av en rivning av Karlsängskolan från 1967. Som skolbyggnaden ser ut idag, med en lång byggnadskropp som sträcker sig över en mycket större yta än vad byggnader inom kvarteretsstaden gör, samt att den täcker siktlinjer från kvarteretsstaden, så är den inte anpassad efter kvarteretsstaden. Den ligger utanför riksintresset och den har inte koppling till några av de ovanstående uttrycken för riksintresset.

Det är intressant i sammanhanget att de angränsande kvarteren Bacchus, Blomman och halva kvarteret Höken är uteslutna både från riksintresset och från områdesbestämmelserna med Q och q som gäller stora delar av stadskärnan, på grund av att de genomgått sådana stora förändringar. Det gör att kvarteret Bikupan inte angränsar till de allra känsligaste delarna av stadskärnan, utan snarare de mer tåliga.

Påverkas riksintresset vid föreslagen gestaltning av ny skola?

Den nya skolan föreslås ligga i den västra delen av kvarteret Bikupan och det blir ungefär 1,5 kvarter mellan riksintresset och skolan. Kvarteren Bacchus, Blomman och Karusellen, som ligger i den västra delen av stadskärnan är inte en del av riksintresset och utgör en slags buffert.

Även om den föreslagna skolbyggnaden är storskalig och därmed skiljer sig från karaktären inne i stadskärnan, så ligger den i ett område som har en annan karaktär än stadskärnan med t.ex. idrottshuset som en storskalig solitär strax intill. Den nya skolan tar också upp flera av karaktärsdragen från stadskärnan, som att den är placerad inom formen för ett stadskvarter, siktlinjer från stadskärnan i Söderlånggatan och Herrgårdsgatans förlängningar tas upp. Byggnaden ligger vinkelrätt mot stadskärnan, är byggd i trä, har en inblick mot en gård och tar på sätt och vis upp karaktärsdraget med sadeltak med flera sadeltak intill varandra, som också bryter upp skalan något och gör den visuellt lite uppbruten i flera sektioner.

Bedömningen är att inget av riksintressets värden tar påtaglig skada av föreslagen skolbyggnad.

Riktlinjer för detaljplanen

Utifrån kulturhistoriska värden och karaktärsdrag, vilka råd och riktlinjer kan skickas med till detaljplanearbetet i kvarteret Bikupan för att värna dessa?

Rekommendationer för utformning av ny skola

I skrivande stund finns redan ett genomarbetat förslag på gestaltning av en ny högstadieskola. Det finns ingenting i det förslaget som kraftigt skulle minska de kulturhistoriska värdena som har identifierats.

Identifierade karaktärsdrag och värden som är bra att förhålla sig till vid gestaltning av en ny skola är:

1.1

Siktlinjer eller gators förlängning från och till rutnätet, dvs Söderlånggatan och Herrgårdsgatan. Kv. Bikupan ligger tydligt utanför rutnätet, men siktlinjerna in i rutnätet är en fin kvalitet att ta hänsyn till.

- Tänk på placeringen av byggnader ska ligga inom ett "kvarters storlek" utifrån stadskärnans mått och förstärk siktlinjerna som är en av kvartersstadens fina kvaliteter.

1.2

Det finns en historisk förankring i att Bikupan 17 är ett eget kvarter, som det blev i stadskartan 1878. Därför kan siktlinjen mellan Söderlånggatan och cykelvägen som viker av från Parkgatan vara bra att bibehålla. Idag bryts den av utan länkbyggnaden, som dock glasats upp just här.

- Tänk på att placeringen av byggnader inte ska överskrida gränsen mellan Bikupan 17 och 18.

1.3

Ny bebyggelse som vetter mot kvartersstaden (Skolgatan) bör ta upp tydliga karaktärsdrag som finns i kvartersstaden som 1) Byggnader i linje med gatan. 2) Långsidan mot gatan. 3) Till största del en sluten bebyggelse mot gatan, som öppnas och ger insyn till gården genom prång och portar. 4) Sadeltak. 5) En byggnadshöjd som inte överstiger tre våningar.

- Den nya skolbyggnaden vetter inte mot Skolgatan och är placerad en bit ifrån riksintresset och kvartersstaden, men det kan ändå vara en fördel och kvalitet att bygga vidare på de här karaktärsdragen.
- Placera gärna byggnader rätvinkligt utifrån kvartersstaden.
- En sluten bebyggelse mot gatan, som ändå öppnar upp på vissa ställen och ger insyn till en innergård är en fin kvalitet att plocka upp.

- Sadeltak är ett karaktärsdrag som inte finns i nuvarande skolområdets idrottshus och skola men det kan vara ett trevligt karaktärsdrag att plocka upp, men bedöms inte vara en förutsättning.
- Byggnadshöjden bör inte överskrida tre våningar, även om den sydvästra delen av Bikupan 18 inte är lika känslig som de delar inom kvarteret som ligger närmare stadskärnan i öster.

2.1

Kvarteret Laxen och Björnen i norr har en småskalig bebyggelse av villakarakter som man behöver ta hänsyn till i ny bebyggelse på västra sidan av Bikupan 17. (Volymerna åt det här håller kan med fördel vara mer uppluckrade, till exempel med gavlar mot villorna - till skillnad från det slutna byggnadssätt som önskas mot kvarteretsstaden i öster.)

- Om ny bebyggelse skulle placeras utmed Parkgatan i norra delen av Bikupan 18 eller i Bikupan 17 så behöver den i volym förhålla sig till villakaraktern och inte vara för sluten eller för hög.

Förslag på planbestämmelser vid ny skola

- Placeringen är viktig: Rätvinklig mot innerstadens kvarter. Inom storleken av ett innerstadskvarter.
- Siktlinjer: Förstärk siktlinjer från Söderlånggatan och Herrgårdsgatan. Bygg inte i dessa siktlinjer. (Prick eller kryssmark?)
- Överskrid inte gränsen mellan Bikupan 17 och 18 med byggnader, utan förstärk i stället uppdelningen om det är möjligt, eftersom Bikupan 17 varit ett eget kvarter från 1878.
- Det kan vara fint att plocka upp karaktärsdrag från innerstaden - fast karaktärsdragen på nuvarande skolan och idrottshuset är på många sätt avvikande från innerstaden, så detta är inte en förutsättning. Vill man ändå det så kan f-bestämmelser vara fasadmateriäl av trä (för att anspela på Nora som trästad) samt sadeltak. Att splittra upp sadeltaket i flera sektioner som föreslås är en fördel, då ett enda sadeltak på en så stor volym skulle bli alldeles för dominerande.
- Byggnadshöjden inom staden är inte över tre våningar. Skolan ligger förvisso som en solitär, utanför kvarteretsstaden, men över tre våningar känns ändå främmande.

Rekommendationer för idrottshuset

Identifierade karaktärsdrag och värden som är bra att förhålla sig till vid planbestämmelser för idrottshuset är:

3.1 och 6.2

Vissa träd inom kvarteret Bikupan kan ha planterats i samband med att skolan och idrottshuset byggdes och är en del av gestaltningen av helhetsmiljön. Det är trädraden som går i nord-sydlig riktning i mitten av Bikupan 17 samt den rad av stora träd i öst-västlig riktning som finns intill grasmattan norr om idrottshuset.

- Trädraden norr om den öppna ytan framför idrottshuset är en del av gestaltningen av området när idrottshuset uppfördes och bör få skydd i plan.

4.1, 8.2 och 6.1

Sammanhanget mellan skolan och idrottshuset: där de två byggnaderna har en liknande gestaltning i det röda teglet, kopparsargen och de rätvinkliga volymerna, ritade av Olle Wählström, vid samma tidpunkt 1966-67.

- Det här värdet bygger på att den befintliga skolbyggnaden inte rivs utan bibehålls och kan inte regleras med bestämmelser på själva idrottshuset.

4.7 och 6.5

Idrottshuset har en monumental framsida mot öster och en placering med en öppen yta framför, vilket förstärker dess monumentalitet.

Idrottshuset som landmärke.

- Den öppna ytan öster om idrottshuset, varåt det stora uppglasade partiet vetter, bör inte bebyggas utan förbli öppen, för att byggnadens arkitektur ska kunna upplevas. Det behöver inte vara en grasmatta idag, det kan vara bollplaner/tennisplaner eller liknande som håller sig lågt och är luftigt, men den bör inte bebyggas.

4.8 och 8.2

Idrottshuset har en tydlig arkitektonisk idé som konstitueras av:

- Den stora kubiska formen med platt tak.
- Det platta taket och den markanta taksargen i koppar som går ner i fasaden.
- Fasadmaterialen med rött tegel och enstaka träpartier målade mörkbrunt.
- Det stora uppglasade partiet åt öster, med fönster i ett rutmönster.
- Fönsters placeringar och dimensioner. Dess smäckra träbågar och karmar.
- Byggnaden bör få varsamhetsbestämmelser i plan. Se förslag i rekommendationer nedan.

6.4

Skolområdet som en nod och samlingspunkt för aktiviteter i staden.

- Byggnaden bör få användningsbestämmelser så att den fortsätter vara en samlingspunkt för aktiviteter.

8.1

Idrottshuset i sig representerar det samhällshistoriska värdet.

- Byggnaden bedöms vara särskilt värdefull (PBL 8:13) och bör få rivningsförbud.

Förslag på planbestämmelser för idrottshuset

- Idrottshuset bedöms vara särskilt värdefullt enligt PBL 8 kap 13 § och föreslås därför få rivningsförbud (r).
- Den öppna ytan öster om idrottshuset, varåt det stora uppglasade partiet vetter, bör inte bebyggas utan förbli öppet fram till Skolgatan. Det behöver inte vara en gräsmatta som idag, det kan vara bollplaner/tennisplaner eller liknande, men den bör inte bebyggas. (Prick- eller kryssmark?) Det finns en fråga kring komplettering med en ny idrottshall, denna bör inte placeras på gräsytan öster om befintligt idrottshus, däremot skulle olika idrottsplaner kunna flytta hit, så att det fortfarande är en öppen obebyggd yta där idrottshuset har kvar sin monumentalitet och sin vackra östra fasad synlig.
- Trädraden med fem träd utmed idrottshusets norra sida bör få skydd och utökat marklov för nedtagande av träd. Träd ska finnas och om träd av säkerhetsskäl måste tas ner så ska de återplanteras.
- Idrottshuset bör få användningsbestämmelser som möjliggör idrott och offentliga aktiviteter.
- Idrottshuset har flera viktiga karaktärsdrag som gör att det är särskilt värdefullt. Dessa karaktärsdrag bör finnas kvar och därför få varsamhetsbestämmelser.
 - Byggnaden ska ha en rak och rektangulär form med till synes platt tak. (k)
 - Byggrätten bör förtydligas så att byggnaden inte går att bygga ut åt öster och norr, och åt väster och söder inte högre än en våning.
 - Taksarg i koppar och dess nuvarande utformning i detalj. (k)
 - Fasadmateriäl i rött tegel och enstaka träpartier målade mörkbrunt (k)
 - Det stora uppglasade partiet åt öster, med fönster i ett rutmönster ska vara utformat likt befintligt i indelning, dimensioner och materialet trä och glas. (k)
 - Fönsters placeringar och dimensioner (som bågar och karmar) i detalj lika ursprungligt. Fönster och tillhörande snickerier ska utvändigt vara av trä. (k)
- Det är önskvärt med återställande av de vita aluminiumdörrarna till bruna, av entrépartiet i norr samt trappor och ramper på östra fasaden, så att det tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag på ett bättre sätt. Detta skulle ge arkitekturen ett fint lyft. Kanske kan man använda en f-bestämmelse "Vid ombyggnad av tillägg som gjorts efter 1960-talet, så bör de ursprungliga karaktärsdragen (k) beaktas och i största möjliga mån återskapas."

Rekommendationer för Karlsängskolan

Identifierade karaktärsdrag och värden som är bra att förhålla sig till vid planbestämmelser för idrottshuset är:

7.1

Karlsängskolan i sig representerar det samhällshistoriska värdet och det identitetsskapande värdet. Det gäller huvudbyggnaden och den södra övningssalsbyggnaden. Länken från 1991 bedöms inte ha samma kulturhistoriska värde.

- För att det här värdet ska vara kvar så bör byggnaden bevaras. Se diskussion i rekommendationer nedanför.

4.1, 8.2 och 6.1

Sammanhanget mellan skolan och idrottshuset: där de två byggnaderna har en liknande gestaltning i det röda teglet, kopparsargen och de rätvinkliga volymerna, ritade av Olle Wählström, vid samma tidpunkt 1966-67.

- Det här värdet bygger på att den befintliga skolbyggnaden inte rivs.

4.1 och 7.1

Den tydliga och enhetliga gestaltningen som kommer från:

- De rätvinkliga, nästintill kubiska, volymerna med platt tak.
 - Den dominerande röda tegelfasaden, samt vissa kompletterande ytor med träpanel.
 - Den markanta taksargen i koppar som går ner i fasaden.
 - Fönsterbanden med kvadratiska fönster i två rader, brunmålade i trä.
 - Byggnadens strukturalistiska uppbyggnad och planlösning.
- Byggnaden bör få varsamhetsbestämmelser i plan. Se förslag i rekommendationer nedan.

6.3 och 6.4

Funktionen som skolområde.

Skolområdet som en nod och samlingspunkt för aktiviteter i staden.

- Om byggnaden rivs och en ny skola uppförs så kvarstår ändå dessa värden som skolområde och samlingspunkt.

3.1 och 6.2

Vissa träd inom kvarteret Bikupan kan ha planterats i samband med att skolan och idrottshuset byggdes och är en del av gestaltningen av helhetsmiljön. Det är trädraden som går i nord-sydlig riktning i mitten av Bikupan 17 samt den rad av stora träd i öst-västlig riktning som finns intill gräsmattan norr om idrottshuset.

- Trädraden i mitten av Bikupan 17, väster om skolbyggnaden, är en del av gestaltningen av skolgården när skolan uppfördes och bör få skydd i plan.

Förslag på planbestämmelser för befintliga Karlsängskolan

- Byggnaden är svårvärderad. Karlsängskolan bedöms vara särskilt värdefull (PBL 8 kap. 13 §) ur ett lokalt perspektiv, men inte ur ett nationellt, där den endast lyder under PBL 8 kap. 17 §. I skolan ligger även värden som inte är kopplade till dess material utan mer till dess funktion som skolområde och nod i staden. Bara särskilt värdefulla byggnader kan få rivningsförbud i en detaljplan. Eftersom värdenivån inte är entydig föreslås byggnaden inte få rivningsförbud, utan att kommunen tar beslutet om rivning eller inte vid en eventuell rivningsansökan. I det skedet kan kommunen säga nej till rivning med hänvisning till det kulturhistoriska värden (PBL 9 kap 34 §) och den behöver inte vara särskilt värdefull.
- Observera att den mittersta övningssalsbyggnaden från 1991 inte bedöms ha ett lika högt kulturhistoriskt värde, då den inte har samma höga arkitektoniska kvaliteter och inte heller har samma historiska sammanhang med Olle Wåhlströms moderna skolarkitektur som de andra två delarna. Man kan tänka att ett alternativ är en kompromiss där huvudbyggnaden bevaras men att de två övningssalsbyggnaderna rivs.
- Rekommendationen är att byggnaden får varsamhetsbestämmelser i detaljplanen för de karaktärsdrag som utmärker byggnaden.
 - Byggnadens rätvinkliga volymer med till synes platt tak. (k)
 - Rött fasadtegel med vissa kompletterande ytor av brunmålad träpanel. (k)
 - Taksarg i koppar och dess nuvarande utformning i detalj. (k)
 - Fönsters placeringar och dimensioner i detalj lika ursprungligt. Fönster och dess tillhörande snickerier ska utvändigt vara av trä och målade brunt. (k)
- Trädraden med tio träd utmed skolbyggnadens västra sida inom Bikupan 17 bör få skydd och utökat marklov för nedtagande av träd. Träd ska finnas och om ett träd av säkerhetsskäl måste tas ner så ska det återplanteras.

Rekommendationer för grönska

Några identifierade karaktärsdrag och värden har inte med byggnader att göra utan är kopplade till gröna värden, i det här fallet främst träd planterade i rader.

3.1 och 6.2

Vissa träd inom kvarteret Bikupan kan ha planterats i samband med att skolan och idrottshuset byggdes och är en del av gestaltningen av helhetsmiljön. Det är trädraden som går i nord-sydlig riktning i mitten av Bikupan 17 samt den rad av stora träd i öst-västlig riktning som finns intill gräsmattan norr om idrottshuset.

- De två trädraderna är en del av den ursprungliga planeringen för skolområdet på 1960-talet och bör behållas. Dessa trädrader bör ges skydd och det är även viktigt att deras rotsystem och trädkronor skyddas mot skada under byggtiden.

3.2

Skolgatans allé har också ett miljöskapande värde, samt skulle kunna ses som en historisk följd av den esplanad som planerades här 1878 men aldrig blev av.

- Skolgatans allé är troligtvis inte äldre än från början av 1970-talet men är ändå intressant i den historiska kopplingen i gatan som en esplanad, samt att det är ett fint inslag i stadsbilden. Det kan hända att allén har ett biotopskydd.

Förslag på planbestämmelser för grönska

- Trädraden med tio träd utmed skolbyggnadens västra sida inom Bikupan 17 bör få skydd och utökat marklov för nedtagande av träd. Träd ska finnas och om ett träd av säkerhetsskäl måste tas ner så ska det återplanteras.
- Trädraden med fem träd utmed idrottshusets norra sida bör få skydd. Träd ska finnas och om ett träd av säkerhetsskäl måste tas ner så ska det återplanteras.
- Skolgatans allé är ett fint inslag i stadsbilden, men har inte samma tydliga historiska förankring eller sammanhang som träden inom kvarteret Bikupan. Stadsbildsmässigt är den en kvalitet och den skapar också en slags avgränsning mellan kvartersstaden och de utanförliggande mer lösa kvartersformerna och bör kanske därför bevaras.

Rekommendationer för nya bostadshus på Bikupan 17

Inom Bikupan 17 planeras att uppföras bostäder. I skrivande stund finns inte något gestaltungsförslag. Utifrån de karaktärsdrag och värden som har identifierats finns det dock flera rekommendationer att ge för dess utformning.

1.1

Siktlinjer eller gators förlängning från och till rutnätet, d.v.s. Borgmästargatan, Söderlånggatan och Herrgårdsgatan. Kv. Bikupan ligger tydligt utanför rutnätet, men siktlinjerna in i rutnätet är en fin kvalitet att ta hänsyn till.

- Placeringen av nya byggnader bör vara sådan att siktlinjen från Borgmästargatan bibehålls.

1.2

Det finns en historisk förankring i att Bikupan 17 är ett eget kvarter, som det blev i stadskartan 1878. Därför kan siktlinjen mellan Söderlånggatan och cykelvägen som viker av från Parkgatan vara bra att bibehålla. Idag bryts den av utan länkbyggnaden, som dock glasats upp just här.

- Nya byggnader bör inte överskrida gränsen mellan Bikupan 17 och 18 eftersom Bikupan 17 har varit ett eget kvarter med ursprung från 1878 och detta får gärna förstärkas, eftersom det är otydligt idag.

1.3

Ny bebyggelse som vetter mot kvarteretsstaden (Skolgatan) bör ta upp tydliga karaktärsdrag som finns i kvarteretsstaden som 1) Byggnader i linje med gatan. 2) Långsidan mot gatan. 3) Till största del en sluten bebyggelse mot gatan, som öppnas och ger insyn till gården genom prång och portar. 4) Sadeltak. 5) En byggnadshöjd som inte överstiger tre våningar.

- Eftersom Bikupan 17 ligger i nära anslutning till den historiska kvarteretsstaden så är det mer väsentligt här, än längre ner på Bikupan 18 där nya skolan planeras, att ta hänsyn till befintliga karaktärsdrag vid ny bebyggelse. Eftersom det även finns en villastadskaraktär att ta hänsyn till i väster, med en mer öppen struktur, så bör byggnaderna framför allt mot kvarteretsstaden i öster ligga i linje med gatan, med långsidan mot gatan, och till största delen vara en sluten bebyggelse men som ger insyn till gården genom öppningar mellan byggnader och genom portar. Bebyggelsen får gärna delas in i sektioner som skiljer sig åt på något sätt, så att den inte upplevs som massiv. Sadeltak är att föredra och byggnadshöjden bör inte överstiga tre våningar.

2.1

Kvarteret Laxen och Björnen i norr har en småskalig bebyggelse av villakarakter som man behöver ta hänsyn till i ny bebyggelse på västra sidan av Bikupan 17. (Volymerna åt det här

håller kan med fördel vara mer uppluckrade, till exempel med gavlar mot villorna – till skillnad från det slutna byggnadssätt som önskas mot kvarterstaden i öster.)

- I det fall byggnader uppförs hela vägen mot Parkgatan så bör bebyggelsen här ta hänsyn till den småskaliga villabebyggelsen. Att här uppföra en tre våningar hög byggnad med långsidan ute i gatuliv, som rekommenderas mot öster, kan bli en för väsensskild storskalig karaktär gentemot villabebyggelsen. Här skulle man i stället kunna luckra upp volymerna genom att vända gavlar mot Parkgatan så att mellanrummen mellan byggnader ger insyn och en luftigare karaktär. Samt möjligtvis även trappa ner våningsantalet till två våningar.

3.1

Vissa träd inom kvarteret Bikupan kan ha planterats i samband med att skolan och idrottshuset byggdes och är en del av gestaltningen av helhetsmiljön. Det är trädraden som går i nord-sydlig riktning i mitten av Bikupan 17 samt den rad av stora träd i öst-västlig riktning som finns intill gräsmattan norr om idrottshuset.

- Som tidigare beskrivits så har trädraden i mitten av Bikupan 17 ett värde i kopplingen till gestaltningen av skolområdet på 1960-talet. Det är också en trädrad som kan ge stöd och förankring till en ny bebyggelse på tre våningar. Träden är stora och står i rad och är en fin kvalitet som det tar många år att växa upp till. Trädraden får därför gärna behållas.

Reflektioner kring gatukorsningen Borgmästargatan - Skolgatan

Bacchus 16 är byggt 1956 och är ett tidstypisk flerbostadshus med flera kvaliteter. Det har balkonger på gaveln som vänder sig västerut. Man skulle kunna ta upp något av dess volymer i ny bebyggelse. Hörnet som vetter mot gatukorsningen i Höken 8 är en tydlig baksida med lastbryggor för en matvarubutik. Det är en sluten fasad med små fönster. Hur skulle man kunna göra denna gatukorsning till en bättre del av det offentliga rummet? En fin kvalitet är den rad med äppelträd som växer på en smal remsa gräsmatta söder om Björnen 5. Parkeringen på Björnen 5, buskaget runt den och baksidan med lastbryggan skulle dock kunna upplevas otryggt. Kan man motverka detta genom att medvetet lägga entréer och verksamheter i bottenvåningen mot kvarterstaden och detta gatuhörn?

Förslag på gestaltning av nya byggnader på Bikupan 17

- Placeringen av nya byggnader bör ta hänsyn till siktlinjen utmed Borgmästargatan, men det bör inte vara något problem. En byggnadskropp bör inte heller överskrida fastighetsgränsen mellan Bikupan 17 och 18 utan får i stället gärna förstärka Bikupan 17 så att det upplevs som ett eget kvarter, som det varit tidigare.
- Mot öster och östra sidan av norra delen av kvarteret bör byggnader ligga i gatuliv och med långsidan mot gatan. I den västra delen som vetter mot villakvarteret får byggnaderna i stället hellre ha gavlar mot Parkgatan i stället för långsidan.
- Bebyggelsen får gärna vara uppbruten, endera genom flera byggnadskroppar eller genom att gestaltningen delas in i olika sekvenser, så att den inte upplevs massiv och storskalig. Inblickar mellan hus och in genom portar är en kvalitet från kvartersstaden som gärna får efterliknas.
- Byggnadshöjden bör inte vara högre än tre våningar. Eventuellt kan den trappas ner till två våningar mot villaområdet vid Parkgatan.
- När det gäller materialval så har Nora byggnader från fyra sekler och byggnaderna visar på sina olika tiders byggnadsstilar och materialen är därmed olika. Fasadmateriäl får gärna vara i traditionella "natur"-material som trä, tegel eller puts, och inte modernare versioner som skivor eller plattor. Vill man förstärka Nora som en trästad så är det trevligt, men inte nödvändigt då denna del av staden har tonvikt på 1900-talet och flera olika material är möjliga.
- Det samma gäller kulörer. Man kan tänka sig att ta upp de traditionella kulörerna som finns på den äldre bebyggelsen i Nora, men eftersom närområdet är från 1900-talet med en mångfald av färgsättningar behöver egentligen inte hänsyn tas när det gäller kulörval.
- Byggnaderna bör ha sadeltak, då detta är ett tydligt karaktärsdrag i kvartersstaden.

Källor

Litteratur

- Carlsson, Ulla och Håberger, Anders (2003) *En stadsvandring i Nora*.
- Ekman, Tomas och Grälls Annika (2003) *Utmärkta Nora*. Gullers förlag. Örebro.
- Karlsson, Anita Maria (2009) *En Norahistoria*. Mariakemelus förlag. Tryckt av Örebro Universitet.
- K-konsult arkitekter och Nora kommun (1988) *Förslag till Fördjupad översiktsplan för södra delen av Nora stadskärna*.
- Lennermark, Arvik (1942) *Nora stads och bergsförsamlings folkskolor 1842-1842*. Minnesskrift.
- Länsstyrelsen Örebro län (2012) *Riksintressen KNÖL-kommunerna*. Publ.nr. 2012:27. Framställt av Ferriva AB.
- Nora elementarskola för flickor*. Lokalhistoria från Örebro län. Örebro läns museum och Högskolan i Örebro.
- Nora kommun (1964) *Nora stadskärna – program för sanering*.
- Nora kommun (1984) *Områdesplan för Nora stadskärna*.
- Noraskogs Nya arkiv. (2006) Nr 12, sommaren 2006
- Noraskogs Nya arkiv (2005) *Nora elementarskola för flickor 1885-1906*. Nr 11, Hösten 2005.
- Oldén Göran och Granlund, Per (2010) *Byggnadsordning och områdesbestämmelser för Nora stadskärna*. Nora kommun.
- Tham, Wilhelm (1949) *Lindesberg och Nora genom tiderna, senare delen*.
- Örebro läns museum, Edlund, Lennart (1979) *Nora stad, kulturhistorisk byggnadsinventering*.

Webbsidor

- Boverket <https://www.boverket.se/>
- Boverkets byggregler <https://www.boverket.se/sv/om-boverket/publicerat-av-boverket/publikationer/2020/boverkets-byggregler-bbr>
- Fornsök: <https://www.raa.se/hitta-information/fornsok/>

KulturNav om Olle Wählström <https://kulturnav.org/d4109dad-dde8-4251-bb3b-60492d392a17>

Nora kommuns hemsida: <https://www.nora.se/>

Riksantikvarieämbetets bebyggelseregister: <https://www.raa.se/hitta-information/bebyggelseregistret-bebr/>

Wikipedia om Olle Wählström
https://sv.wikipedia.org/wiki/Olle_W%C3%A5hlstr%C3%B6m

Historiska fotografier

Digitalt Museum: <https://digitaltmuseum.se/>

Fotocentralen i Nora, Åke Mossberg

Örebro läns museum

Örebro stadsarkivs bildarkiv:
<https://extra.orebro.se/stadsarkivet/bildarkivet.4.79ecba54157d17c45b5922e.html>

Kartor

Lantmäteriets historiska kartor

Lantmäteriet Min karta

Nora kommunarkiv

Samhällsbyggnad Bergslagen

Övrigt

Arkivsammanställningar från L.O. Petterssons arkiv i Nora kommunarkiv.

Detaljplaner från Samhällsbyggnad Bergslagen.

Nora kommun (2018) Översiktsplan för Nora kommun.

Nora kommunarkiv

Samhällsbyggnad Bergslagen

Westlind, Gunnar, Structor Örebro. Statusrapport Bygg avseende Karlsängskolan Nora kommun. 2022-04-27

White arkitekter och Nora kommun. Karlsängskolan. Förstudie Fas 1, strukturplan för Karlsängsområdet. 2022-06-17.

Informanter

Elise Lund, f.d. antikvarie samhällsbyggnad Bergslagen

Kerstin Björn, Nora bibliotek

Sofia Berlin, Nora kommunarkiv

Åke Mossberg, Fotocentralen